

**CLAUDE
LÉVI-STRAUSS**

Strukturální
antropologie

Argo

CAPRICORN

Ouvrage publié avec le concours du Ministère français chargé
de la culture – Centre national du livre.

*Toto dílo bylo vydáno s podporou francouzského Ministerstva kultury –
Národního knižního centra.*

Vydání této publikace podpořil program Evropské unie –
Culture 2000.

With the support of the Culture 2000 programme of the European
Union.

Education and Culture

Culture 2000

Přeložil Jindřich Vacek

Argo, 2006

© Plon, 1958, 1974, 1996

Translation © Jindřich Vacek, 2006

ISBN 80-7203-713-7

OBSAH

PŘEDMLUVA	11
STRUKTURÁLNÍ ANTROPOLOGIE	13
I. ÚVOD: HISTORIE A ETNOLOGIE	15
JAZYK A PŘÍBUZENSTVÍ	37
II. STRUKTURÁLNÍ ANALÝZA V JAZYKOVĚDĚ A ANTROPOLOGII	39
III. JAZYK A SPOLEČNOST	57
IV. JAZYKOVĚDA A ANTROPOLOGIE	67
V. DOSLOV KE KAPITOLÁM III A IV	79
SOCIÁLNÍ ORGANIZACE	93
VI. POJEM ARCHAISMU V ETNOLOGII	95
VII. SOCIÁLNÍ STRUKTURY VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ BRAZÍLIÍ	110
VIII. EXISTUJÍ DUALISTICKÉ ORGANIZACE?	120
MAGIE A NÁBOŽENSTVÍ	147
IX. ČARODĚJ A JEHO MAGIE	149
X. ÚČINNOST SYMBOLŮ	165
XI. STRUKTURA MÝTŮ	182
XII. STRUKTURA A DIALEKTIKA	205
UMĚNÍ	213
XIII. ZDVOJENÉ ZOBRAZENÍ V UMĚNÍ ASIE A AMERIKY	215
XIV. HAD S TĚLEM NAPLNĚNÝM RYBAMI	233
PROBLÉMY METODY A VÝUKY	237
XV. POJEM STRUKTURY V ETNOLOGII	239
XVI. DOSLOV KE KAPITOLE XV	275
XVII. MÍSTO ANTROPOLOGIE V SOCIÁLNÍCH VĚDÁCH A PROBLÉMY JEJÍ VÝUKY	290
POZNÁMKY	321
BIBLIOGRAFIE	348
REJSTŘÍK	365

XV. POJEM STRUKTURY V ETNOLOGII¹⁾

Výzkumy tohoto předmětu, k nimž dojdeme, nemůžeme považovat za historické skutečnosti, ale jen za úvahy nejjisté a podmíněčné, vhodné spíše k ujasnění podstaty věci než k ukázání skutečného původu a podobné úsudkům, jež si stále tvoří naši fyzikové o vzniku světa.

J.-J. ROUSSEAU,

O původu nerovnosti mezi lidmi²⁾

Pojem sociální struktury vyvolává problémy příliš rozsáhlé a neurčité, než aby se o nich dalo pojednat v rámci článku. Program tohoto symposia to implicitně připouští: některá témata blízká našemu byla přidělena jiným účastníkům. Určitá pojednání – jako třeba pojednání věnovaná *stylu, univerzálním kategoriím kultury, strukturální jazykovědě* – s naším tématem velmi úzce souvisejí a čtenář této práce k nim také bude muset přihlížet.

Kromě toho, když mluvíme o společenské struktuře, zaměřujeme se především na formální stránky společenských jevů; opouštíme tedy oblast popisu a zkoumáme pojmy a kategorie, jež nejsou pojmy a kategoriemi charakteristickými výlučně pro etnologii, jež by však etnologie chtěla používat na způsob ostatních vědních oborů, které už dlouho přistupují k některým zkoumaným otázkám tak, jak bychom k našim otázkám chtěli přistupovat my. Jejich otázky se nepochybně liší co do obsahu, my však – ať neprávem, či právem – máme pocit, že naše vlastní otázky jsou jim blízké, pokud zvolíme týž typ formalizace. Význam strukturálních výzkumů spočívá právě v tom, že nám dávají naději, že některé vědy, v tomto směru pokročilejší než my, nám mohou poskytnout vzory metod a řešení.

Co tedy máme chápat pod pojmem sociální struktura? V čem se výzkumy na ni zaměřené liší od všech popisů, analýz a teorií vztahujících se ke společenským vztahům chápaným v širokém slova smyslu, které splývají se samým předmětem antropologie? Jejich autoři se co do obsahu zmíněného pojmu příliš neshodují; dokonce se zdá, že někteří z těch, kdo k jeho zavedení přispěli, toho dnes dokonce litují. Například Kroeber ve druhém vydání své *Antropologie* (Anthropology):

„Pojem ‚struktura‘ pravděpodobně není ničím jiným než určitým ústupkem móde: výraz s jasně vymezeným významem se znenadání po nějakých deset let vyznačuje neobvyklou přitažlivostí – tak třeba slovo ‚aerodynamický‘ – a začne se používat zcela nahodile, protože dobře zní. Typickou osobnost lze nepochybně zkoumat z hlediska její struktury. Totéž však platí o fyziologickém působení, o organismu, o kterékoliv společnosti či kultuře, o krystalu nebo stroji. Co-koliv – pokud to není zcela beztvaré – má určitou strukturu. Tak se zdá, že termín ‚struktura‘ nepřidává vůbec nic k tomu, co už víme, když jej používáme, leda snad cosi příjemně pikantního“ (Kroeber, 1948, s. 325).³⁾

Citovaný text se bezprostředně zaměřuje na domnělou „strukturu základní osobnosti“, zahrnuje v sobě však kritiku zásadnější, zpochybňující samo používání pojmu struktura v antropologii.

Nejen vzhledem k nynějším nejistotám je nezbytná definice. Ze strukturalistického stanoviska, které zde musíme zaujmout, byt' je-nom proto, že daný problém existuje, pojem struktury není odvo-ditelný z induktivní definice, založené na srovnání a abstrahování prvků společných všem významům daného termínu, v nichž je tento obvykle užíván. Termín sociální struktura buďto nemá smysl, nebo sám jeho smysl už má strukturu. Právě tuto strukturu daného pojmu musíme uchopit nejprve, nechceme-li se nechat zaplavit nezáživným soupisem všech knih a článků pojednávajících o sociálních vztazích: už samotný jejich seznam by překročil rámec této kapitoly. Druhá etapa nám umožní porovnat naši provizorní definici s definicemi, které zřejmě explicitně nebo implicitně připouštějí jiní autoři. To provedeme v oddílu věnovaném příbuzenství, protože pojem struktura se vyskytuje především v tomto kontextu. Etnologové se totiž struk-turou zabývali téměř výlučně v souvislosti s otázkami příbuzenství.

I. DEFINICE A OTÁZKY METODY

Základním principem je, že pojem sociální struktury se nevztahuje k empirické skutečnosti, ale k modelům vytvořeným podle ní. Tak vzniká rozdíl mezi dvěma pojmy tak blízkými, že byly často zamě-ňovány, totiž mezi pojmem *sociální struktura* a pojmem *sociální vztahy*. *Sociální vztahy* jsou surovinou používanou při vytváření modelů dá-vajících vyniknout *sociální strukturu* samé. Tu tedy rozhodně nelze

zjednodušit na souhrn společenských vztahů, jak je můžeme po-zorovat v určité společnosti. Výzkumy struktury si nenárokují svou vlastní oblast mezi společenskými fakty; představují spíš metodu použitelnou na různé otázky etnologie a podobají se některým for-mám strukturální analýzy používané v rozličných oborech.

Je tedy třeba zjistit, v čem spočívají ony modely, které jsou vlast-ním předmětem strukturálních analýz. Tato otázka nespadá do ob-lasti etnologie, nýbrž do oblasti epistemologie, protože následující definice nepřebírají nic ze suroviny našich prací. Domníváme se to-tiž, že mají-li si modely zasloužit označení struktura, musí splnit vý-lučně čtyři podmínky.

Struktura má především povahu systému. Sestává z prvků tako-vým způsobem, že jakákoliv změna jednoho z nich s sebou nese změnu všech ostatních.

Za druhé, každý model náleží k určité grupě transformací, z nichž každá odpovídá určitému modelu téhož druhu tak, že souhrn těchto transformací představuje grupu modelů.

Za třetí, výše uvedené vlastnosti umožňují předvídat, jak bude mo-del reagovat, změní-li se jeden z jeho prvků.

Konečně model musí být vytvořen tak, aby jeho fungování mohlo vysvětlit všechna pozorovaná fakta.⁴⁾

a) Pozorování a experimentování

Tyto dvě úrovně budeme vždy odlišovat. Pozorování faktů a vytváření metod umožňujících použít těchto faktů k sestrojení modelů nikdy nesplyvají s experimentováním pomocí modelů samých. „Experimen-továním na modelech“ chápou veškeré postupy umožňující zjistit, jak určitý model reaguje na změny, nebo navzájem srovnávat modely té-hož typu nebo typů různých. Uvedené rozlišování je nezbytné, máme-li se vyhnout některým nedorozuměním. Neexistuje snad rozpor mezi etnografickým pozorováním, vždy konkrétním a individualizo-vaným, a strukturálními výzkumy, jimž se často připisuje abstraktní a formální charakter, aby se popřela možnost přechodu od etnogra-fického pozorování ke strukturálním výzkumům? Rozpor však mizí, jakmile pochopíme, že zmíněné protichůdné rysy jsou součástí dvou různých rovin, nebo přesněji: odpovídají dvěma etapám výzkumu. Na úrovni pozorování základní pravidlo – mohli bychom dokonce říci, že jedině – zní, že všechna fakta musíme pozorovat a popsat

přesně, aniž dovolíme teoretickým předsudkům, aby překroutily jejich povahu a význam. Toto pravidlo implikuje jako důsledek pravidlo jiné: fakta musí být studována o sobě (jaké konkrétní procesy vedly k jejich vzniku?) i ve vztahu k celku (tj. každá změna pozorovaná v jednom bodě bude uváděna do vztahu ke celkovým okolnostem svého vzniku).

Toto pravidlo a jeho logické důsledky jasně formuloval K. Goldstein (1951, s. 18–25) v termínech psychofyziologických výzkumů; lze je rovněž aplikovat na jiné formy strukturální analýzy. Z našeho hlediska umožňují pochopit, že tu nejde o rozpor, nýbrž o těsnou souvztažnost mezi snahou o konkrétní detail, příznačnou pro etnografický popis, a platností a obecností, kterou vyžadujeme u modelu podle tohoto popisu vytvořeného. Lze totiž sestavit řadu modelů, které jsou různé, avšak z rozličných hledisek příhodné k popsání a vysvětlení určité skupiny jevů. Nicméně nejlepší bude vždy model *skutečný*, tj. ten, jenž bude nejjednodušší a zároveň bude splňovat dvě podmínky: nebude pracovat s jinými nežli s pozorovanými fakty a vysvětlí je všechna. Prvním úkolem je tedy zjistit, jaká fakta to jsou.

b) Vědomí a nevědomí

Modely mohou být vědomé nebo nevědomé, podle úrovně, na které fungují. Boas, jemuž za toto rozlišení vděčíme, ukázal, že určitou skupinu jevů lze podrobit strukturální analýze o to snáze, jestliže daná společnost nedisponuje vědomým modelem, který by skupinu jevů nějak vykládal nebo odůvodňoval (1911, s. 67). Někoho možná překvapí, že Boase uvádíme mezi učiteli strukturalistického myšlení; někteří mu přisuzují spíše opačnou úlohu. Jak jsem vysvětlil v jiné práci⁵⁾, skutečnost, že Boas ze strukturalistického hlediska neuspěl, nelze vysvětlovat nepochopením či nepřátelským postojem. V historii strukturalismu byl Boas spíš jakýmsi předchůdcem. Strukturálním výzkumům však hodlal vnutit příliš rigorózní podmínky. Některé z nich si jeho následovníci mohli osvojit, jiné však byly tak přísné a obtížně splnitelné, že by v kterémkoliv oboru bránily vědeckému pokroku.

Libovolný model může být vědomý nebo nevědomý, to nijak neovlivňuje jeho povahu. Můžeme pouze říci, že struktura jen povrchně skrytá v nevědomí činí pravděpodobnější existenci modelu, který ji jako clona zakrývá kolektivnímu vědomí. Vědomé modely – ob-

vykle nazývané „normami“ – patří k těm nejhudším, a to pro svou funkci, spočívající spíš v udržování věr a zvyků než ve vysvětlování jejich pohnutek. Strukturální analýza tak naráží na paradoxní situaci, dobře známou lingvistovi: čím zřetelnější je struktura zjevná, tím těžší je postřehnout strukturu hlubinnou –, protože mezi pozorovatele a jeho objekt se jako překážky stavějí vědomé, deformované modely.

Etnolog tedy musí vždy rozlišovat dvě situace, v nichž by se mohl ocitnout. Může být nucen konstruovat model odpovídající jevům, jejichž systémového charakteru si zkoumaná společnost nevědomla. To je ta nejjednodušší situace, skýtající rovněž nejpříznivější půdu pro etnologický výzkum, jak zdůraznil Boas. Ve druhém případě však etnolog stojí nejen před surovým materiálem, ale také před modely, které v podobě interpretací sestrojila zkoumaná kultura. Už jsem uvedl, že takové modely mohou být velmi nedokonalé, tak tomu však není vždy. Mnohé kultury nazývané primitivními vypracovaly modely – například svých pravidel uzavírání sňatku – lepší nežli modely profesionálních etnologů.⁶⁾ Existují tedy dva důvody, proč na tyto „podomácku zhotovené“ modely brát ohled. Především proto, že mohou být dobré nebo alespoň otevírat cestu ke struktuře; každá kultura má své teoretiky, jejichž dílo zasluhuje stejnou pozornost, jakou etnolog věnuje vlastním kolegům. Dále proto, že i když jsou dané modely tendenční nebo nepřesné, tendence a druh omylů v nich skrytých jsou nedílnou částí faktů, jež je třeba zkoumat, a možná patří k těm nejvýznamnějším. Když však etnolog zaměří veškerou svoji pozornost na zmíněné modely, které jsou výtvory nativní kultury, musí se mít na pozoru, aby nezapomněl, že kulturní normy nejsou automaticky strukturami. Jsou to spíš důležité stavební prvky, pomáhající struktury odhalit – někdy jako nezpracovaný materiál, jindy jako teoretické příspěvky, srovnatelné s příspěvky etnologa samého.

Durkheim a Mauss správně pochopili, že vědomé představy domorodců vždy zasluhují více pozornosti než teorie vzešlé – rovněž jako vědomé představy – ze společnosti pozorovatelovy. I když jsou nativní představy nepřiměřené, lépe otevírají cestu k (nevědomým) kategoriím nativního myšlení, v míře, v níž jsou s nimi strukturálně spjata. Aniž podceňujeme důležitost a novátorský charakter tohoto přístupu, musíme přiznat, že Durkheim a Mauss se jím neřídili tak dalece, jak bychom si přáli. Vědomé představy domácího obyvatelstva,

jakkoliv zajímavé z uvedeného důvodu jsou, totiž mohou být objektivně právě tak vzdáleny skutečnosti jako představy ostatní.⁷⁾

c) Struktura a měření

Někdy se říká, že pojem struktura umožňuje zavést do etnologie měření. Tato představa může být důsledkem toho, že v etnologických pracích vydaných v poslední době se používají matematické – nebo zdánlivě matematické – vzorce. Je nepochybně pravda, že v jistých případech se dospělo k připsání numerických hodnot některým konstantám. To platí například o Kroeberových výzkumech vývoje ženských módů, představujících důležitý moment v historii strukturalistických výzkumů (Richardson a Kroeber, 1940), a o některých dalších, o nichž budeme mluvit později.

Přesto však neexistuje nutná souvislost mezi pojmem *měření* a pojmem *struktury*. Strukturální výzkumy se ve společenských vědách objevily jako nepřímý důsledek určitého vývoje, k němuž došlo v moderní matematice a jenž přisoudil vzrůstající důležitost hledisku kvalitativnímu, čímž se vzdálil kvantitativní perspektivě matematiky tradiční. V různých oborech – v matematické logice, teorii množin, teorii grup a topologii – si badatelé povšimli, že přesný přístup je možný i v případě problémů nepřipouštějících metrické řešení. Připomeňme zde tituly prací pro společenskou vědu nejvýznamnějších: J. von Neumann a O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior* (1944), N. Wiener, *Cybernetics atd.* (1948), C. Shannon a W. Weaver, *The Mathematical Theory of Communication* (1950).

d) Modely mechanické a modely statistické

Poslední rozlišení souvisí s měřítkem modelu ve srovnání s měřítkem příslušných jevů. Model, jehož jednotlivé složky zachovávají měřítko jevů, budeme nazývat modelem mechanickým, modelem statistickým budeme nazývat ten, jehož jednotlivé prvky jsou v měřítku jiném. Za příklad si zvolme zákony uzavírání sňatku. V primitivních společnostech lze tyto zákony znázorňovat v podobě modelů, v nichž figurují jedinci skutečně rozdělení do příbuzenských tříd nebo klanů; to jsou modely mechanické. V naší společnosti takovýchto modelů používat nemůžeme, protože různé typy sňatku tu závisejí na obecnějších faktorech: na velikosti primárních a sekundárních skupin,

do nichž možní manželští partneři patří, na společenské mobilitě, množství informací atd. Kdybychom měli určit konstanty našeho matematického systému (o což se zatím nikdo nepokusil), museli bychom tedy definovat průměrné hodnoty a prahy: vhodný model by byl povahy statistické.

Mezi oběma uvedenými formami nepochybně existují formy přechodné. Tak třeba některé společnosti (k nimž patří i ta naše) k vymezení stupňů zákazu snubnosti používají mechanického modelu, ale v případě možných sňatků se uchylují k modelu statistickému. Ostatně tytéž jevy mohou patřit k oběma typům modelů, podle toho, jak je seskupíme navzájem nebo společně s jinými jevy. Má-li být uspokojivě vysvětlen systém podporující sňatky křížových bratranců a sestřenic, v němž však tento ideální vzorec odpovídá jen určité části zaznamenaných manželských svazků, je zapotřebí zároveň model mechanický i model statistický.

Strukturální výzkumy by neměly příliš velký význam, kdyby se struktury nedaly vyjádřit v modelech, jejichž formální vlastnosti jsou navzájem srovnatelné bez ohledu na prvky, z nichž se skládají. Strukturálním úkolem je identifikovat a oddělit jednotlivé úrovně reality, které mají z jeho hlediska strategický význam, jinými slovy mohou být znázorněny formou modelů bez ohledu na povahu těchto modelů.

Někdy také můžeme na tytéž údaje pohlížet z několika hledisek zároveň, přičemž všechna mají strategickou hodnotu, třebaže modely odpovídající každému z nich jsou tu mechanické, jindy zase statistické. Exaktní a přírodní vědy takovéto situace znají; kupříkladu teorie pohybujících se těles spadá do oblasti mechaniky, jestliže zkoumaná fyzická tělesa nejsou příliš četná. Když však jejich počet vzroste nad určitou velikost, musíme se obrátit k termodynamice, tj. nahradit předchozí mechanický model modelem statistickým, a to přesto, že povaha daných jevů zůstává v obou případech stejná.

Situace téhož druhu často vznikají ve vědách humanitních a společenských. Tak třeba sebevražda: na tu lze pohlížet ze dvou různých hledisek. Analýza individuálních případů umožňuje vytvořit to, co bychom mohli nazvat mechanickými modely sebevraždy, jejichž jednotlivé prvky jsou dány typem osobnosti oběti, její individuální historií, vlastnostmi primárních a sekundárních skupin, jejichž členem byla, apod.; můžeme však sestřít i modely statistické, založené na četnosti sebevražd v určitém období, v jedné nebo více společnostech nebo také v primárních a sekundárních skupinách různých typů atd.

Bez ohledu na to, jaké hledisko zvolíme, oddělíme tak úrovně, na nichž je strukturální zkoumání sebevraždy významné, jinak řečeno: dovoluje vytvořit modely, které lze srovnávat v případě 1. více forem sebevražd, 2. různých společností a 3. různých typů společenských jevů. Vědecký pokrok tedy nespočívá jen v nalezení konstant příznačných pro každou úroveň, ale také v izolování dosud nenalezených úrovní, na nichž si zkoumání daných jevů uchovává strategický význam. Právě k tomu došlo s nástupem psychoanalýzy, která objevila, jak vytvořit modely odpovídající nové oblasti bádání: pacientovu celistvému duševnímu životu.

Tyto úvahy pomohou lépe pochopit dualitu (byli bychom v pokušení říci rozpor) příznačnou pro strukturální výzkumy. Nejprve hodláme vyčlenit významové úrovně, což s sebou nese rozdělení jevů na části. Z tohoto hlediska si každý typ strukturálních výzkumů nárokuje autonomii vzhledem ke všem ostatním a také vzhledem ke zkoumání týchž faktů založenému na jiných metodách. Naše výzkumy mají přesto jen jeden význam a ten spočívá ve vytvoření modelů, jejichž formální vlastnosti jsou z hlediska srovnávání a vysvětlování redukovatelné na vlastnosti jiných modelů, náležejících k odlišným strategickým úrovním. Tak můžeme doufat, že se nám podaří zbořit přepážky mezi příbuznými obory a podporovat skutečnou spolupráci mezi nimi.

To názorně objasní příklad. Námětem četných diskusí byla v posledních dobách otázka vztahů mezi historií a etnologii. Vzdor kritice, jíž jsem byl podroben,⁸⁾ trvám na tom, že pojem čas není pro naši debatu stěžejní. Pokud však obě zmíněné disciplíny neodlišuje právě časová perspektiva, příznačná pro historii, v čem tedy rozdíl mezi nimi spočívá? Chceme-li na tuto otázku odpovědět, musíme se vrátit k poznámkám uvedeným v předchozím odstavci a začlenit historii a etnologii mezi ostatní společenské vědy.

Etnografie a historie se od etnologie a sociologie liší především tím, že etnografie a historie jsou založeny na sběru a pořádání materiálu, zatímco etnologie a sociologie zkoumají spíše modely vytvořené na základě tohoto materiálu a pomocí něho.

Za druhé, etnografie a etnologie odpovídají dvěma etapám téhož výzkumu, jenž posléze vede k vytvoření mechanických modelů, zatímco historie (a ostatní obory zpravidla řazené k disciplínám „pomocným“) vede k vytvoření modelů statistických. Vztahy mezi uvedenými čtyřmi obory lze tedy zjednodušit na dvě opozice, totiž na opozici mezi empirickým pozorováním a vytvářením modelů (jako

charakteristickým pro počáteční krok) a protiklad mezi statistickou, nebo mechanickou povahou modelů, pozorovaných z hlediska výsledku. Takže, přidělíme-li náhodně znaménko + prvnímu členu a znaménko - druhému členu každé opozice, dostáváme tuto tabulku:

	<i>Historie</i>	<i>Sociologie</i>	<i>Etnografie</i>	<i>Etnologie</i>
empirické pozorování/ vytváření modelů	+	-	+	-
modely mechanické/ modely statistické	-	-	+	+

Tak pochopíme, jak je možné, že společenské vědy, které všechny musí nutně přijmout za svou časovou perspektivu, se navzájem liší použitím dvou časových kategorií.

Etnologie používá času „mechanického“, tj. vratného a nekumulativního: model systému patrilineárního příbuzenství neobsahuje nic, co by naznačovalo, zdali byl patrilineární vždy, nebo zdali mu předcházela systém matrilineární či řada kolísání mezi oběma těmito formami. Naopak čas historie je „statistický“: není vratný a má určité směřování. Vývoj, jenž by dovedl současnou italskou společnost k římské republice, je právě tak nemyslitelný jako vratnost procesů, k nimž se vztahuje druhý zákon termodynamiky.

Předchozí diskuse upřesňuje Firthem navržené rozlišování mezi pojmem sociální struktura, u něhož čas nehraje žádnou úlohu, a pojmem společenská organizace, kde je čas k aktivní úloze předurčen (1951, s. 40). Totéž platí o dlouhotrvající debatě mezi zastánci Boasova antievolucionismu a Leslieem Whitem (1949). Boas a jeho škola se zabývali především modely mechanickými, u nichž pojem evoluce nemá heuristickou hodnotu. Tento pojem nabývá plného smyslu na půdě historie a sociologie, avšak pod podmínkou, že prvky, k nimž se vztahuje, nejsou formulovány v termínech „kulturalistické“ typologie, používající výlučně modelů mechanických. Tyto prvky bychom naopak museli uchopit na dostatečně hluboké úrovni, abychom si byli jisti, že zůstanou identické bez ohledu na kulturní kontext, v němž působí (jako geny, což jsou identické prvky schopné vyskytovat se v různých kombinacích, z nichž vyplývají rasové typy, tj. statistické modely). Konečně je nezbytné, abychom mohli vytvořit dlouhé statistické řady. Boas a jeho škola tedy pojem evoluce odmítají právem: na úrovni mechanických modelů, jichž výlučně používají, totiž není významný a White se mýlí, když se chce k pojmu evoluce vrátit,

protože nadále používá modelů téhož typu jako jeho protivníci. Evolucionisté by svůj postoj obhájili snáze, kdyby souhlasili s nahrazením mechanických modelů modely statistickými, tj. modely, jejichž jednotlivé prvky by byly nezávislé na jejich kombinaci a po dostatečně dlouhou dobu zůstaly identické.⁹⁾

Rozlišování mezi modelem mechanickým a statistickým má i další význam: umožňuje objasnit úlohu komparační metody ve strukturálních výzkumech. Jak Radcliffe-Brown, tak Lowie projevovali tendenci tuto úlohu přeceňovat. Radcliffe-Brown například píše (1952, s. 14):

„Teoretickou sociologii zpravidla považujeme za vědu induktivní. Indukce je totiž logický postup umožňující vyvodit obecná tvrzení ze zkoumání zvláštních případů. Profesor Evans-Pritchard... se někdy zřejmě domnívá, že logickou indukční metodu, používající srovnávání, klasifikace a zobecnování, nelze aplikovat na jevy spjaté s člověkem a na sociální život... Co mne se týče, přeji si, aby se etnologie opírala o systematické srovnávací zkoumání velkého počtu společností.“

V jedné dřívější studii Radcliffe-Brown v souvislosti s náboženstvím uvádí (1945, s. 1):

„Experimentální metoda aplikovaná na náboženskou sociologii... nás učí, že své hypotézy musíme ověřit na dostatečném množství různých náboženství nebo jednotlivých náboženských kultů, z nichž každý nebo každé musí být konfrontováno s konkrétní společností, v nichž se projevují. Takový počín přesahuje kapacity jediného badatele; předpokládá spolupráci několika.“

Ve stejném duchu Lowie nejprve zdůrazňuje (1948 a, s. 38), že „etnologická literatura je plná domnělých korelací postrádajících jakýkoliv experimentální základ“, a vyzdvihuje nutnost „rozšířit indukční bázi“ našich generalizací (1948 a, s. 68). Oba autoři tak shodně dávají etnologii indukční základ, čímž se odlišují nejen od Durkheima – „Když byl určitý zákon dokázán náležitě provedeným experimentem, má tento důkaz obecnou platnost“ (1912, s. 593) –, ale také od Goldsteina. Jak už jsme uvedli, Goldstein formuloval co nejjasněji to, co bychom mohli nazvat „pravidly strukturalistické metody“, přičemž zaujal stanovisko dostatečně obecné na to, aby jim dodal platnosti i mimo omezenou oblast, pro kterou je původně koncipoval. Goldstein pozoruje, že nutnost podrobně zkoumat každý případ má za následek omezení počtu případů, jimiž se budeme moci takto zabývat. Nehrozí nám tedy, že se zaměříme na případy příliš speciální a že na tak omezeném základě nebudeme moci formulovat závěry

platné pro všechny ostatní případy? Odpovídá (1951, s. 25): „Tato námitka naprosto přehlíží skutečnou situaci. Především: hromadění faktů – dokonce i velmi početných – není k ničemu, byly-li zjištěny nedokonalým způsobem, a nikdy nevede k poznání věcí takových, jak se dějí skutečně... Je třeba vybrat takové příklady, které umožní formulovat rozhodující soudy. Potom však to, co zjistíme v jednom případě, bude platit i pro ostatní.“

Jen málo etnologů by bylo ochotno postavit se za tento závěr. Přesto však by strukturalistický výzkum byl zbytečný, kdybychom si nebyli plně vědomi Goldsteinova dilematu: buď studovat početné případy, ale vždy povrchně a aniž se dobereme zvláštních výsledků, nebo se důsledně omezit na hlubší analýzu menšího počtu případů a dokázat tak, že náležitě provedený experiment má koneckonců platnost i pro ostatní případy.

Jak vysvětlit, že tolik etnologů lne ke srovnávací metodě? Není tomu opět tak, že směšují techniky vhodné k vytváření a zkoumání mechanických a statistických modelů? Postoj Durkheimův a Goldsteinův nelze zpochybnit, pokud jde o modely mechanické. Naopak je zřejmé, že model statistický nemůžeme sestavit bez statistik, jinak řečeno, aniž shromáždíme velmi četná fakta. Ale ani v tomto případě nelze danou metodu nazývat komparativní: shromážděná fakta budou mít hodnotu pouze tehdy, budou-li všechna patřit k témuž typu. Vždy jde o tutéž volbu, spočívající v tom, že se důkladně zkoumá *jeden případ*, a jediný rozdíl tkví v tom, jak se onen „případ“ rozdělí na části; jeho konstitutivní prvky budou (podle zvoleného kritéria) buď v měřítku projikovaného modelu, nebo v měřítku jiném.

Zatím jsme se pokoušeli objasnit několik zásadních otázek týkajících se samé povahy pojmu sociální struktury. Tím snazší nyní bude prozkoumat inventář hlavních typů výzkumu a diskutovat některé výsledky.

II. SOCIÁLNÍ MORFOLOGIE NEBOLI STRUKTURY GRUPY

V tomto druhém oddílu termín „grupa“ neoznačuje společenskou skupinu, nýbrž obecněji způsob, jímž se jevy mezi sebou seskupují. Naproti tomu z prvního oddílu našeho pojednání vyplývá, že předmětem strukturálních výzkumů je studium sociálních vztahů za pomoci modelů.

Sociální vztahy si však nelze představit mimo určité společné prostředí, které je pro ně referenčním systémem. Prostor a čas jsou dva referenční systémy umožňující uvažovat o sociálních vztazích společně nebo zvlášť. Tyto rozměry prostoru a času nejsou shodné s těmi, kterých používají ostatní vědy. Sestávají ze „společenského“ prostoru a „společenského“ času, což znamená, že nemají jiné vlastnosti nežli společenské jevy, jimiž jsou zaplněny. V souladu s vlastní zvláštní strukturou lidské společnosti pojímaly tyto rozměry velmi odlišným způsobem. Etnologa tedy nesmí zneklidňovat, bude-li nucen používat typů pro něho neobvyklých, nebo dokonce typy vymyšlet podle okamžitých potřeb.

Už jsme uvedli, že časové kontinuum se jeví jako vratné nebo nasměrované, to podle úrovně mající největší strategickou hodnotu, již musíme vybrat vzhledem k probíhajícímu výzkumu. Mohou se vyskytnout i jiné eventuality: čas nezávislý na času pozorovatelově, neomezený; čas jako funkce vlastního (biologického) času pozorovatelova, omezený; čas dělitelný či nikoliv na části, navzájem homologické nebo specifické atd. Evans-Pritchard ukázal, že na formální vlastnosti tohoto typu lze omezit kvalitativní různorodost, kterou pozorovatel povrchně vnímá mezi svým časem vlastním a časy náležejícími k jiným kategoriím: historii, legendě či mýtu (1939, 1940). Tuto analýzu, inspirovanou studiem jedné africké společnosti, můžeme rozšířit i na naši vlastní společnost (Bernot a Blancard, 1953).

Co se týče prostoru, Durkheim a Mauss jako první popsali proměnlivé vlastnosti, které mu musíme přiznat, abychom mohli interpretovat strukturu velkého množství společností nazývaných primitivními (1901–1902). Ti se však zpočátku inspirovali Cushingem, kterým dnes naoko pohrdáme. Dílo Franka Hamiltona Cushinga totiž svědčí o bystrosti a sociologické invenci, jež by jeho autorovi měly vynést místo po Morganově pravici, mezi velkými předchůdci strukturálních výzkumů. Mezery, nepřesnosti zaznamenané v jeho popisech, dokonce i možné výtky, že svá pozorování „nadinterpretoval“, to vše zase nabývá přiměřenějších proporcí, když pochopíme, že Cushing spíše než konkrétně popsat zuřskou společnost se snažil sestrojít model (proslulé rozdělení na sedm částí) umožňující vysvětlit její strukturu i mechanismus jejího fungování.

Sociologický čas a prostor musí být také rozlišovány podle měřítka. Etnolog užívá „makročasu“ a „mikročasu“, „makroprostoru“ a „mikroprostoru“. Strukturální výzkumy své kategorie plným právem pře-

jímají jak od prehistorie, archeologie a difuzionistické teorie, tak od psychologické topologie, jejíž základy položil Lewin, nebo od Morenovy sociometrie. Struktury téhož typu se totiž mohou opakovaně vyskytovat na velmi odlišných úrovních času a prostoru a nic nevyklučuje, aby se model statistický (například některý z modelů vytvořených v sociometrii) neukázal užitečnějším k vytvoření modelu analogického, aplikovatelného na obecnou historii civilizací, než model jiný, bezprostředně inspirovaný fakty převzatými z tohoto jediného oboru.

Rozhodně si tedy nemyslíme, že historické a zeměpisné úvahy jsou pro strukturální výzkumy bezcenné, jak se dosud domnívají ti, kdo si říkají „funkcionalisté“. Funkcionalista může být pravým opakem strukturalisty, jak nás přesvědčí příklad Malinowského. Naopak dílo G. Dumézila¹⁰⁾ a osobní příklad A. L. Kroebera (jenž se vyznačoval výrazně strukturalistickým duchem, třebaže se dlouho věnoval výzkumům prostorové distribuce) dokazují, že historická metoda není nikterak neslučitelná se strukturálním postojem.

Synchronické jevy se však vyznačují relativní homogenností, díky níž je lze zkoumat snáze než jevy diachronické. Nepřekvapí nás tedy, že v oblasti morfologie nejsnáze proveditelné jsou ty výzkumy, které se týkají kvalitativních, neměřitelných vlastností společenského prostoru, tj. způsobu, jak jsou společenské jevy rozloženy na mapě, a konstant z tohoto rozložení vyplývajících. V tomto ohledu vzbudila velké, příliš záhy zklamané naděje škola nazývaná „chicagskou“ a její práce o urbánní ekologii. Ekologické otázky jsou probírány v jiné kapitole tohoto sympózia,¹¹⁾ proto jen stručně upřesním, jaké vztahy existují mezi pojmy ekologie a společenská struktura. V obou případech se zabýváme rozložením společenských jevů v prostoru, ale strukturalistické výzkumy se týkají výlučně prostorových rámců, jejichž charakteristické rysy jsou sociologické, tj. nezávislé na přírodních faktorech, jako jsou ty, jež spadají do oblasti geologie, klimatologie, fyziografie atd. Výzkumy v oboru zvaném urbánní ekologie tedy mají pro etnologa mimořádný význam: městský prostor je dostatečně omezený a dosti homogenní (ze všech hledisek kromě společenského), abychom jeho kvalitativní vlastnosti mohli připisovat přímo vnitřním faktorům původu zároveň formálního i sociálního.

Místo abychom se pouštěli do zkoumání komplexních společenských, kde je těžké určit podíl vlivů vnějších a vnitřních, bylo by možná

rozumnější omezit se – stejně jako Marcel Mauss (1924–1925) – na ona malá a poměrně izolovaná společenství, s nimiž se etnolog setkává nejčastěji. Známe několik studií tohoto druhu, ty však zřídka přesahují úroveň popisu, a pokud ano, pak jen mimořádně bázlivě. Nikdo vážně nezkoumal, jaké korelace mohou existovat mezi prostorovou konfigurací grup a formálními vlastnostmi spatřnými s jinými aspekty jejich společenského života.

Přesto četné doklady potvrzují, že takové korelace skutečně existují a jsou důležité, zejména co se týče společenské struktury na jedné straně a prostorové konfigurace lidských sídel – vesnic a tábořišť – na straně druhé. Omezím se zde pouze na Ameriku a připomenu, že tvar tábořišť préríjních indiánů se mění podle společenské organizace každého kmene. Stejně je tomu s kruhovým rozložením chýší v géských vesnicích ve střední a východní Brazílii. V obou případech jde o oblasti značně homogenní z hlediska jazykového i kulturního, v nichž disponujeme značným množstvím průvodních variací. Před jinými problémy stojíme, když srovnáváme různé oblasti nebo různé typy sídel, k nimž se druzí různé společenské struktury, například kruhovou konfiguraci géských vesnic s rozmístěním obydlí do rovnoběžných uliček v sídlištích Pueblanů. V posledním uvedeném případě můžeme dokonce provádět výzkum diachronický, a to díky archeologickým nálezům dokládajícím zajímavé variace. Existuje nějaký vztah mezi přechodem od starých polokruhových struktur k dnešním strukturám paralelním na jedné straně a přenesením vesnic z údolí na náhorní plošiny na straně druhé? A jak došlo ke změně v rozdělení jednotlivých obydlí mezi různé klany, které mýty líčí jako velmi systematické, zatímco dříve se nám jeví jako dílo náhody?

Netvrdím, že prostorová konfigurace vesnic vždy odráží společenskou organizaci jako zrcadlo ani že ji odráží celou. V souvislosti s velmi mnoha společnostmi by to bylo neopodstatněné tvrzení. Neexistuje však něco společného všem společnostem – jinak značně odlišným –, ve kterých zjišťujeme (byť nejasný) vztah mezi prostorovou konfigurací a společenskou strukturou? A co víc, mezi společnostmi, kde prostorová konfigurace „zachycuje“ společenskou strukturu jako diagram načrtnutý na školní tabuli? Ve skutečnosti je všechno jen zřídka tak jednoduché, jak se to jeví. Na jiném místě¹²⁾ jsem se pokusil ukázat, že plán bororské vesnice nevyjadřuje skutečnou společenskou strukturu, nýbrž model, který existuje v nativním vědomí, třebaže je iluzorní a odpouje faktům.

Společenské a duševní jevy tedy můžeme studovat na základě jejich objektivních projevů v podobě exteriorizované a – dalo by se říci – krystalizované. Příležitost k tomu nám skýtají nejen prostorové konfigurace stabilní jako plány vesnic. Konfigurace nestabilní, avšak vyskytující se opakovaně lze analyzovat a podrobovat kritice stejným způsobem. Například konfigurace, jež pozorujeme při tanci, rituálu¹³⁾ atd.

Blížíme se k matematickému vyjádření, přistupující k numerickým vlastnostem grup, které představují tradiční oblast demografie. Už několik let však badatelé z různých oborů – demografové, sociologové, etnologové – projevují tendenci spojit své síly, aby položili základy nové demografie, kterou bychom mohli nazvat kvalitativní: demografii, která by si spíše než nepřetržitých změn uvnitř lidských skupin, z empirických důvodů uměle odloučených, všímala významných nespojitostí mezi skupinami považovanými za celky a kvůli těmto nespojitostem omezenými. Tato „sociodemografie“, jak říká slečna de Lestrangéová,¹⁴⁾ je už na stejné úrovni se sociální antropologií. Jednou by se mohla stát závazným východiskem všech našich výzkumů.

Etnologové se tedy více než dosud musí zajímat o demografické výzkumy inspirované strukturalismem, například o Liviho výzkumy formálních vlastností minimálního izolátu schopného udržet se¹⁵⁾ nebo o podobné výzkumy Dahlbergovy. Početní stav populací, s nimiž pracujeme, může být velmi blízký Liviho minimu, ba někdy i nižší. Navíc existuje určitý vztah mezi tím, jak funguje sociální struktura, a její stálostí na straně jedné a početním stavem populace na straně druhé. Neexistují formální vlastnosti grup, které by přímo a bezprostředně závisely na absolutním počtu populace, bez ohledu na cokoli jiného? Pokud ano, pak bychom měli začít tím, že tyto vlastnosti blíže určíme a uvolníme jim místo, nežli budeme hledat jiné interpretace.

Potom si blíže povšimneme numerických vlastností nikoliv grupy zkoumané jako celek, nýbrž jejích součástí a vztahů mezi nimi, pokud obojí vykazují významné nespojitosti. V tomto ohledu jsou pro etnologa velmi zajímavé dvě linie výzkumů:

I. – Výzkumy spojené s proslulým zákonem urbánní sociologie nazývaným *rank-size*, umožňujícím stanovit pro určitý celek korelaci

mezi absolutní velikostí měst (vypočítanou podle počtu obyvatel) a pozicí každého z nich v uspořádaném celku, a zřejmě dokonce vyvodit jeden z prvků z toho druhého.¹⁶⁾

II. – Práce některých francouzských demografů založené na Dahlbergově důkazu, že absolutní rozměry nějakého izolátu lze vypočítat podle frekvence sňatků mezi pokrevními příbuznými (Dahlberg, 1948). Sutter a Tabah (1951) také vypočítali průměrnou velikost izolátů pro všechny naše departementy, čímž zároveň umožnili etnologovi poznat složitý matrimoniální systém moderní společnosti. „Průměrná velikost“ francouzského izolátu kolísá mezi méně než 1000 a o něco více než 2800 osobami. Vidíme tak, že síť jedinců definovaná vztahy snubnosti je – dokonce i v moderní společnosti – mnohem menší, než by se dalo předpokládat: je sotva desetkrát větší než nejmenší společnosti nazývané primitivními, tj. řádově stejně velká. Je z toho třeba vyvodit, že síť snubnosti jsou co do absolutní velikosti ve všech lidských společnostech téměř konstantní? Pokud ano, pak komplexní povaha určité společnosti by spíše než z rozšíření původního izolátu vyplývala z integrace poměrně stálých izolátů do stále rozsáhlejších celků, které se však vyznačují jinými typy společenských svazků (ekonomických, politických, intelektuálních).

Sutter a Tabah také ukázali, že nejmenší izoláty nenajdeme pouze v nejdlejších končinách, jako třeba v hornatých oblastech, ale také (a dokonce ještě častěji) ve velkých městských centrech nebo v jejich sousedství: departementy jako Rhône (s Lyonem), Gironde (s Bordeaux) a Seine (s Paříží) figurují na konci seznamu s izoláty čítajícími 740, 910 a 930 osob. V departementu Seine, prakticky splývající s pařížskou aglomerací, je podíl sňatků mezi pokrevními příbuznými vyšší nežli v kterémkoliv z 15 departementů venkovských, které jej obklopují.

To všechno je důležité, protože etnolog může díky zmíněným pracím doufat, že v moderní komplexní společnosti najde jednotky menší, téže povahy jako ty, které zkoumá nejčastěji. Demografickou metodu však musí doplňovat hledisko etnologické. Daný problém se neomezuje na absolutní velikost izolátů, bude třeba určit i délku matrimoniálních cyklů. Při zachování všech proporcí může malý izolát sestávat ze sítě rozsáhlých cyklů (řádově stejně velkých jako izolát sám) a malý izolát mohou tvořit (tak trochu jako kroužková zbroj) cykly krátké.¹⁷⁾ Ale potom je třeba sestavit rodopisy, což znamená, že demograf, byť strukturalista, se neobejde bez etnologa.

Jejich spolupráce může přispět k vyjasnění jiného, tentokrát teoretického problému. Jde o dosah a platnost pojmu kultura, který v posledních letech zavalil příčinu k živým diskusím mezi anglickými a americkými etnology. Když se etnologové na druhém břehu Atlantiku zaměřili hlavně na studium kultury, neznamená to pouze – jak napsal Radcliffe-Brown –, že „zvěcnili jednu abstrakci“? Podle tohoto anglického vědce „je idea evropské kultury abstrakcí, stejně jako idea kultury toho či onoho afrického kmene“. Existují pouze lidské bytosti, navzájem spjaté nekonečnou řadou společenských vztahů (Radcliffe-Brown, 1940 b). „Planý spor,“ namítá Lowie (1942, s. 520–521). Nejde však o spor tak planý, protože debata pravidelně propuká vždy znovu.

Z tohoto hlediska by bylo zcela v našem zájmu postavit pojem kultura na tutéž úroveň jako genetický nebo demografický pojem izolát. Kulturou nazýváme každý etnografický celek, který z hlediska výzkumu vykazuje ve srovnání s ostatními významové odchylky. Snažíme-li se stanovit významové odchylky mezi Severní Amerikou a Evropou, budeme je pojímat jako odlišné kultury; pokud se však náš zájem zaměří na významové odchylky například mezi Paříží a Marseille, mohou být tyto dva městské celky dočasně ustaveny jako dvě kulturní jednotky. Jestliže konečný cíl strukturálních výzkumů představuje zjištění *konstant* spjatých s těmito odchylkami, vidíme, že pojem kultura může odpovídat určité objektivní skutečnosti, závisí však nadále na zvoleném typu výzkumu. Týž soubor jedinců, pokud je objektivně dán v čase a prostoru, může být součástí několika kulturních systémů zároveň: univerzálního, kontinentálního, národního, krajového, místního atd., a také rodinného, profesionálního, konfesního, politického apod.

V praxi však tento nominalismus nemůžeme dovést až na nejzazší mez. Termín kultura totiž používáme k seskupení určitého *souboru* významových odchylek, jejichž limity se přibližně shodují, jak dokazuje zkušenost. Že tato shoda není nikdy absolutní a že k ní nikdy nedochází na všech úrovních zároveň, to nám v užívání pojmu kultura nesmí bránit; v etnologii má zásadní význam a vyznačuje se stejnou heuristickou hodnotou jako izolát v demografii. Logicky vzato jsou oba tyto pojmy téhož typu. Ostatně k zachování pojmu kultura nás vybízejí sami fyzici, N. Bohr totiž píše: „Tradiční rozdíly (mezi lidskými kulturami) se v mnoha směrech podobají různým, avšak rovnocenným způsobům, jak popsat fyzikální experiment“ (1939, s. 9).

III. SOCIÁLNÍ STATIKA NEBOLI STRUKTURY KOMUNIKACE

Společnost tvoří jedinci a skupiny, kteří mezi sebou komunikují. Přítomnost nebo nepřítomnost komunikace však nelze definovat absolutním způsobem. Komunikace neustává na hranicích společnosti. Spíše než o pevně dané hranice jde o prahy vyznačující se oslabením nebo deformací komunikace, kde komunikace přechází na jakousi minimální úroveň, aniž však zaniká. Zmíněná situace je dostatečně významná na to, aby ji populace (vně i uvnitř) vzala na vědomí. Vymezení určité společnosti přesto neimplikuje, že toto vědomí je jasné – tato podmínka je splněna pouze v případech dostatečné přesnosti a stability.

V každé společnosti probíhá komunikace přinejmenším na třech úrovních: komunikace žen, komunikace zboží a služeb a komunikace sdělení. V důsledku toho zkoumání systému příbuzenského, systému ekonomického a systému jazykového vykazuje jisté analogie. Na všechny tři lze aplikovat tutéž metodu; navzájem se liší pouze strategickou úrovní, kterou si každý z uvedených výzkumů uvnitř společného universa zvolí. Mohli bychom dokonce dodat, že pravidla příbuzenství a uzavírání sňatku definují čtvrtý typ komunikace: komunikaci genů mezi fenotypy. Kultura tedy nesestává výlučně z forem komunikace vlastních jen jí (jako jazyk), ale také – a možná především – z *pravidel* aplikovatelných na rozmanité „komunikační hry“, bez ohledu na to, zdali probíhají v rovině přírody nebo v rovině kultury.

Přes právě uvedenou analogii mezi sociologií příbuzenství, ekonomikou a jazykovědou přetrvává mezi příslušnými třemi způsoby komunikace jistý rozdíl: neprobíhají ve stejném měřítku. Když snubnost a výměnu sdělení zkoumáme z hlediska stupně komunikace v konkrétní společnosti, liší se navzájem co do řádu velikosti, skoro jako pohyby velkých molekul dvou viskózních kapalin procházejících osmózou skrze málo propustnou přepážku, která je odděluje, či pohyby elektronů vysílaných katodovými trubnicemi. Když přecházíme od snubnosti k jazyku, přecházíme od komunikace probíhající v pomalém rytmu ke komunikaci jiné, vyznačující se rytmem velmi rychlým. Uvedený rozdíl lze snadno vysvětlit: v případě sňatku jsou objekt i subjekt komunikace téměř téže povahy (na jedné straně ženy, na druhé muži), zatímco v případě jazyka ten, kdo mluví, nikdy nesplývá se svými vlastními slovy. Máme tedy před sebou dvě opo-

zice: *osoby a symbolu; hodnoty a znaku*. Tak lépe pochopíme středovou pozici, kterou ekonomické výměny zaujímají vzhledem ke druhým dvěma formám: zboží a služby nejsou osoby (jako ženy), ale na rozdíl od fonémů to zase jsou hodnoty. Avšak třebaže nejsou plně ani symboly, ani znaky, jakmile ekonomický systém dosáhne určitého stupně složitosti, k jejich výměně symboly a znaky potřebujeme.

Z našeho pojetí společenské komunikace vyplývají tři druhy úvah:

1. Lze lépe definovat vztahy mezi ekonomikou a výzkumem sociální struktury. Až dosud etnologové dávali vůči ekonomii najevo značnou nedůvěru, a to přes úzké vztahy, které se mezi oběma těmito obory projevily pokaždé, když došlo ke sblížení. Počínaje novátorskými pracemi Maussovými (1904–1905, 1923–1924) až po Malinowského knihu pojednávající o tzv. *kula* (1922) – jeho vrcholné dílo – všechny výzkumy ukázaly, že v důsledku analýzy ekonomických faktů etnologická teorie objevuje některé z nejhezčích pravidelností, jež se kdy podařilo objevit.

Etnologa však musela odrazovat už sama atmosféra, v níž se ekonomie vyvíjela, plná ostrých konfliktů mezi jednotlivými učenými, prodchnutá povýšeností a uzavřeností. Odtud také pocít, že ekonomie se zabývá hlavně abstrakcemi. Jaký vztah mohl existovat mezi konkrétní existencí skutečně pozorovatelných lidských seskupení a pojmy jako hodnota, užitek či zisk?

Nová formulace ekonomických otázek, se kterou přišli von Neumann a Morgenstern (1944), by naopak měla ekonomy a etnology přimět ke spolupráci. Za prvé, přestože ekonomie u těchto autorů usiluje o přesné vyjadřování, její předmět už nesestává z abstraktních pojmů, nýbrž z konkrétních jedinců nebo skupin, projevujících se v empirických vztazích spolupráce či soutěžení. Jakkoliv neočekávaně může takové porovnání působit, tento formalismus připomíná některé aspekty marxistického myšlení.¹⁸⁾

Za druhé – a z téhož důvodu – zde poprvé nacházíme takové mechanické modely, jaké – nepochybně ve velmi odlišných oblastech – používá etnologie a logika a které mezi oběma těmito obory mohou prostředkovat. Von Neumannovy modely vycházejí z teorie her, ale podobají se modelům, jichž používají etnologové v souvislosti s příbuzenstvím. Ostatně už Kroeber přirovnával některé společenské instituce k „aplikovaným dětským hrám“ (1942, s. 215).

Po pravdě řečeno, mezi společenskými hrami a pravidly uzavírání sňatku existuje velký rozdíl: společenské hry mají každému hráči

umožnit získat co největší diferenciální odchylky od určité, na počátku dané statistické pravidelnosti. Pravidla uzavírání sňatku působí opačně: mají obnovovat statistickou pravidelnost vzdor diferenciálním hodnotám, projevujícím se mezi jedinci a generacemi. Mohli bychom říci, že pravidla uzavírání sňatku představují jakési „hry naruby“, což však nikterak nebrání tomu, aby se daly zkoumat týmiž metodami.

Ostatně jakmile jsou stanovena pravidla, v obou případech se každý jedinec či skupina snaží hrát hru stejně, tj. získat větší výhody na úkor toho druhého. V rovině sňatku to znamená získat více žen nebo žádoucnější manželku, to podle měřítek estetických, společenských či ekonomických. Formální sociologie se totiž na prahu romantična nezastavuje, nýbrž proniká do jeho nitra, bez obav, že se ve spleti citů a chování ztratí. Von Neumann přece formuloval matematickou teorii chování tak jemného a napohled subjektivního, jako je blufování při pokeru (von Neumann a Morgenstern, 1944, s. 186–219).

2. Třebaže smíme doufat, že sociální antropologie, ekonomie a lingvistika jednou spojí své síly a založí společný obor, jímž bude věda o komunikaci, přiznejme, že nový obor bude sestávat především z *pravidel*. Tato pravidla jsou nezávislá na povaze partnerů (jedinců či skupin), jejichž hru řídí. Jak říká von Neumann (*tamtéž*, s. 49), „Hra spočívá v souboru pravidel, která ji popisují.“ Mohli bychom zavést i jiné pojmy: partie, tah, volba a strategie.¹⁹⁾ Z tohoto hlediska je povaha hráčů lhostejná, důležité je pouze vědět, kdy může hráč volit, a kdy ne.

3. Do výzkumů zaměřených na příbuzenství a snubnost jsme tedy zavedli koncepcí mající původ v teorii komunikace. „Informace“ daného matematického systému závisí na počtu alternativ, jimiž pozorovatel disponuje k definování manželského statutu (tj. statutu partnera možného, zakázaného nebo připsaného) kteréhokoliv jedince vzhledem ke konkrétnímu nápadníkovi. V případě systému s exogamními moietami tato informace odpovídá jednotce. V australské typologii vzrůstá s logaritmem počtu matematických tříd. V teoretickém systému založeném na panmixii (v němž by každý mohl uzavřít sňatek s každým) by se nevyskytovala žádná „redundance“, protože každá manželská volba by byla nezávislá na všech ostatních. Naopak pravidla uzavírání manželství vytvářejí redundanci zkoumaného systému. Tak budeme moci vypočítat procento „svobodných“ voleb (svobodných nikoliv absolutně, ale vzhledem k ur-

čítým hypoteticky postulovaným podmínkám) provedených v dané snubní populaci a určit číselnou hodnotu její „entropie“, relativní i absolutní.

Nyní se otevírá další možnost: konverze statistických modelů v modely mechanické a naopak. To znamená, že propast mezi demografií a etnologií se zaplní a že budeme disponovat teoretickou základnou k předvídání i činnosti. Vezměme si jako příklad naši vlastní společnost. Svobodnou volbu partnera tu omezují tři faktory: *a)* zakázané stupně snubnosti, *b)* velikost izolátu a *c)* přijatá pravidla chování, omezující relativní frekvenci některých voleb uvnitř izolátu. Na základě těchto údajů můžeme vypočítat informaci systému, tj. přeměnit málo uspořádaný snubný systém, založený hlavně na průměrných hodnotách, v model mechanický, srovnatelný s celou řadou mechanických modelů pravidel uzavírání sňatku ve společnostech jednodušších, nežli je ta naše.

Statistický výzkum voleb manželského partnera u dostatečně velkého počtu jedinců – a zde máme na mysli zejména ony jednodušší společnosti – by nám rovněž umožnil vyřešit některé sporné problémy, jako je počet matematických tříd u australského kmene nepsprávně nazývaného Murngin, jednotlivými autory odhadovaný na 32, 7, méně než 7, 4 a 3, dokud nedávné výzkumy nerozhodly ve prospěch posledně uvedeného počtu.²⁰⁾

Až dosud jsem se snažil odhadnout přínos, který by pro etnologii mohlo mít několik typů matematických výzkumů. Jak už víme, hlavní zisk, v nějž můžeme doufat, spočívá v tom, že nám poskytují sjednocující pojem – komunikace –, díky němuž budeme moci výzkumy považované za velmi odlišné sloučit do jediné disciplíny a získat některé teoretické a metodologické nástroje, pro pokrok v tomto směru nezbytné. Nyní se budu zabývat jinou otázkou: je sociální antropologie s to používat tyto nástroje, a pokud ano, tak jak?

V posledních letech se sociální antropologie zajímala hlavně o fakta související s příbuzenstvím. Uznala tak génia Lewise Morgana, jehož práce *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family* (1871) položila základy zároveň sociální antropologie i výzkumu příbuzenství, přičemž vysvětlila, proč sociální antropologie musí výzkumu příbuzenství věnovat tak velkou pozornost. Ze všech společenských faktů ta, která se týká příbuzenství a sňatku, v nejvyšší

míře vykazují ony trvalé, systematické rysy, stálé i navzdory změně a zavadávající podnět k vědecké analýze. K těmto Morganovým úvahám dodejme, že právě příbuzenství je v rámci rozlehlé říše komunikace výlučnou doménou etnologovou.

Vzdor rozvoji výzkumu příbuzenství si nesmíme skrývat, že disponujeme značně skromnou dokumentací. Ponecháme-li stranou historii a budeme-li se zabývat pouze přítomností, pak ještě nedávno lidské universum sestávalo ze tří až čtyř tisíc různých společností, Murdock však odhaduje, že můžeme uvažovat jen o dvou stech padesáti, což je podle mě příliš optimistické číslo. Znamená to, že jsme neodvedli dost práce? Anebo není to naopak důsledek oné indukativní iluze, kterou jsme pranýřovali už výše? Svou pozornost jsme rozptýlili mezi příliš mnoho kultur, pokoušeli jsme se shromáždit četné, povrchní informace, a nakonec pozorujeme, že mnohé z nich jsou nepoužitelné. Za této situace se nesmíme divit, že každý odborník reaguje podle vlastního temperamentu. Někteří dávají přednost zkoumání menšího počtu oblastí, dostatečně bohatých na informace. Jiní výběr rozšiřují, další hledají střední cestu.

Nápadný je případ Pueblanů: jen k málo oblastem světa bychom našli takovou hojnost dokladů, a přitom tak pochybné kvality. Nad rozsáhlým materiálem shromážděným Vothem, Fewkesem, Dorseym, Parsonsem a – do jisté míry – Stevensonovou si někdy zoufáme: je sotva použitelný, tak horečně se totiž jmenovaní autoři snažili hromadit informace, aniž se ptali na jejich význam, a co hlavního: zakazovali si přitom formulování hypotéz, které jako jediné mohly umožnit kontrolu shromažďovaných informací. Díky Lowiemu a Kroeberovi se situace naštěstí změnila, ale některé mezery už zaplnit nelze. Například chybějící statistické údaje o sňatcích, jež mohly být získány před půl stoletím. Nedávno uveřejněná práce Freda Eggana (1950) však přesto dobře ukazuje, co lze očekávat od intenzivních vyčerpávajících výzkumů zaměřených na určitou vymezenou oblast. Analyzuje blízké formy, z nichž každá si uchovává strukturální pravidelnost, třebaže všechny tyto formy navzájem vykazují diskontinuity, které nabývají na významu, když je srovnáváme s diskontinuitami obdobnými, avšak náležejícími do jiných oblastí, jako je klanová organizace, pravidla uzavírání sňatku, rituál, náboženské víry atd.

Tato vskutku „galileovská“⁽²¹⁾ metoda nám umožňuje doufat, že jednou dosáhneme takové úrovně analýzy, na níž společenská struktura bude rovnocenná s jinými typy struktur: s duševní a především

jazykovou. Uveďme jen jediný příklad: příbuzenský systém kmene Hopi používá tři různé modely času: 1. „prázdnou“ dimenzi, statickou a vratnou, jejímž názorným dokladem je linie otcovy matky a linie matčina otce, v nichž se totožné termíny mechanicky opakují po generace; 2. postupující nevratný čas v rodové linii ženského Ega se sekvencemi typu babička > matka > sestra > dítě > vnouče; 3. vlnovitý cyklický vratný čas v rodové linii mužského Ega, definovaný neustálým střídáním dvou termínů: „sestra“ a „sestřino dítě“.

Na druhé straně tyto tři lineární struktury stojí v protikladu k cirkulární struktuře rodové linie ženského Ega u Zuňiů, kde v kruhovitém uspořádání nalezneme tři termíny: matčina matka (nebo dceřina dcera), matka a dcera. Tomuto „uzavřenému“ systému odpovídá u Zuňiů značná chudoba terminologie týkající se jak okruhu rodiny, tak rozlišování uvnitř něho. Protože zkoumání aspektů času spadá rovněž do oblasti jazykovědy, rázem stojíme před otázkou, jaký je vztah mezi jejich formami jazykovými a genealogickými.⁽²²⁾

Antropologie by byla dále, kdyby se antropologové dokázali shodnout na významu pojmu struktura, na tom, jak jej lze používat, a na metodě, kterou předpokládá. Tak tomu bohužel není, ale jistou útechu a povzbuzení do budoucna lze najít ve zjištění, že jejich neshody můžeme aspoň pochopit a stanovit jejich význam. Pokusme se tedy zběžně nastínit nejrozšířenější koncepce a srovnat je s koncepcí předloženou na začátku této kapitoly.

Termín „společenská struktura“ nám okamžitě připomene jméno A. R. Radcliffe-Browna.⁽²³⁾ Jeho dílo se ovšem neomezuje na zkoumání příbuzenských systémů. Tuto oblast si však zvolil proto, aby své metodologické koncepce formuloval v termínech, s nimiž by mohl souhlasit každý etnolog. Když studujeme příbuzenské systémy, uvádí Radcliffe-Brown, stanovujeme si tyto cíle: 1. vytvořit systematickou klasifikaci, 2. pochopit rysy příznačné pro každý systém buď tak, že *a*) každý rys spojíme s určitým uspořádaným celkem, nebo tak, že *b*) jej uznáme za zvláštní příklad některé už identifikované třídy jevů, 3. dospět k platným generalizacím týkajícím se povahy lidských společností. Jeho závěr zní: „Analýza se snaží zjednodušit rozmanitost [2 nebo 300 příbuzenských systémů] na jedno jediné uspořádání, ať už jakýkoliv. Za rozmanitostí totiž můžeme rozpoznat omezený počet různě uplatňovaných a kombinovaných obecných principů“ (1941, s. 17).

K tomuto jasnému programu není co dodat, můžeme jen zdůraznit, že Radcliffe-Brown jej důsledně uplatnil při svém výzkumu australských systémů: shromáždil nemírné množství informací; zavedl řád tam, kde byl jen chaos; definoval základní pojmy jako cyklus, pár a dvojice. Jeho objev systému Kariera, vyskytujícího se v určité oblasti a vyznačujícího se všemi charakteristickými rysy, které postuloval ještě předtím, než do Austrálie odjel, zůstane v historii strukturalistického myšlení pamětihodným úspěchem dedukce (1930–1931). Jeho Úvod ke knize *African Systems of Kinship and Marriage* je záslužný z jiných důvodů: toto skutečné „pojednání o příbuzenství“ v malém se snaží zahrnout západní systémy (zkoumané v jejich nejstarších formách) do jediné obecné teorie. Jiné myšlenky Radcliffe-Browna (zejména ty, které se vztahují k homologii terminologie a postojů) připomeneme dále.

Poté, co jsem připomněl všechny Radcliffe-Brownovy úspěchy, musím zdůraznit, že jeho pojetí společenských struktur se liší od pojetí předloženého v této práci. Pojem struktura se mu jeví jako prostředkující pojem mezi sociální antropologií a biologií: „Existuje skutečná a významná analogie mezi strukturou organickou a strukturou společenskou“ (1940 *b*, s. 6). Radcliffe-Brown rozhodně nepozvedl úroveň výzkumu příbuzenství až k teorii komunikace, jak jsem to navrhl já, a omezuje ji na úroveň deskriptivní morfologie a fyziologie (1940 *b*, s. 10). Zůstává tak věrný naturalistickému duchu anglické školy. V době, kdy Kroeber a Lowie už zdůrazňovali umělý charakter pravidel příbuzenství a uzavírání sňatku, Radcliffe-Brown setrval v přesvědčení (sdíleném s Malinowským), že biologické svazky jsou zároveň zdrojem i modelem všech typů rodinných svazků.

Z tohoto zásadního postoje vyplývají dva důsledky. Radcliffe-Brownovo empiristické stanovisko vysvětluje jeho odpor k jasnému rozlišování mezi *sociální strukturou* a *sociálními vztahy*. Jeho dílo totiž redukuje sociální strukturu na souhrn sociálních vztahů existujících v dané společnosti. Občas nepochybně naznačil jistý rozdíl mezi *strukturou* a *strukturální formou*. Tomuto pojmu však připisuje úlohu čistě diachronickou. V Radcliffe-Brownově teoretickém myšlení patří k těm nejméně účinným (1940 *b*, s. 4). Samo toto rozlišování podrobil kritice Fortes, jenž výrazně přispěl k tomu, že do našich výzkumů byl zaveden jiný protiklad, který je Radcliffe-Brownovi cizí a kterému já sám, jak čtenáři viděli, připisuji značný význam: protikladu mezi

modelem a *skutečností*: „Strukturu nelze uchopit přímo v ‚konkrétní realitě...‘. Když se snažíme definovat určitou strukturu, jako bychom se stavěli na úroveň gramatiky a syntaxe, nikoliv na úroveň mluveného jazyka“ (Fortes 1949, s. 56).

Za druhé, Radcliffe-Brownem navrhované ztotožňování společenské struktury se společenskými vztahy podněcuje jmenovaného autora, aby společenskou strukturu rozložil na prvky kopírující nejednodušší myslitelnou formu vztahu, vztahu mezi dvěma osobami: „Příbuzenská struktura kterékoliv společnosti sestává z neurčitého počtu dvojčlenných vztahů... U australského kmene se veškerá společenská struktura omezuje na síť vztahů tohoto typu, z nichž každý spojuje jednu osobu s osobou jinou...“ (1940 *b*, s. 3). Představují dvojčlenné vztahy skutečně surovinu společenské struktury? Nejsou spíš zbytkem – získaným v důsledku ideální analýzy – jakési dříve existující struktury, vyznačující se složitější povahou?

O tomto metodologickém problému nám může mnoho říci strukturalní jazykověda. Bateson a Meadová při své práci sledovali kurs udaný Radcliffe-Brownem. Přesto už v knize *Naven* (1936) Bateson překonal úroveň čistě dvojčlenných vztahů, protože se je snažil roztrždit do kategorií, a tím připustil, že ve společenské struktuře existuje i něco jiného, něco víc než vztahy samy: a co jiného, ne-li struktura vztahům předcházející?

Konečně dvojčlenné vztahy, jak je chápe Radcliffe-Brown, vytvářejí řetěz, který lze donekonečna prodlužovat přidáváním nových vztahů. Odtud také odpor jmenovaného autora k pojímání společenské struktury jako systému. V tomto důležitém bodě se tedy rozchází s Malinowským. Jeho filosofie spočívá na pojmu kontinua, představa diskontinuity mu byla vždy cizí. Za těchto okolností lépe pochopíme jeho nepřátelství k pojmu kultura, kterého jsme si už všimli, i lhostejnost k naučením jazykovědy.

Radcliffe-Brown, nedostupný pozorovatel, analytik a klasifikátor, nás mnohdy zklame, když vystupuje jako teoretik. Spokojuje se volnějšímími formulacemi, jen špatně zakrývajícími opakované případy *petitio principii*. Vysvětlili jsme skutečně zákazy snubnosti, když jsme ukázali, že příslušným příbuzenským systémům pomáhají přetrvávat bez nežádoucí změny (Radcliffe-Brown 1949 *b*)? Lze snad pozoruhodné rysy systémů nazývaných crow-omaha plně vyložit jako funkci pojmu rod (týž, 1941)? Ještě budu mít příležitost vyjádřit i jiné pochyby. Ale už uvedené otázky vysvětlují, jak je možné, že

Radcliffe-Brownovo dílo bylo vzdor svému skutečnému významu podrobeno tak ostré kritice.

Podle Murdocka jsou Radcliffe-Brownovy interpretace pouze „verbálními abstrakcemi, povýšenými na prvotní příčiny“ (1949, s. 121). Lowie se vyjadřuje skoro stejně (1937, s. 224–225). Nedávný spor mezi Radcliffe-Brownem (1951) na jedné straně a Lawrenceem a Murdockem na straně druhé (1949) má už jen historický význam, dosud však ozřejmuje metodologická stanoviska zmíněných autorů. Kolem roku 1949 jsme disponovali výstižným popisem australského příbuzenského systému nazývaného ještě murnginský,²⁴⁾ pořízeným Lloydem Warnerem (1930–1931, 1937 *a*); přetrvávají však některé nejasnosti, zejména v souvislosti s „uzavřeností“ systému, již hypotéza postuluje (systém je popisován jako intranzitivní), ale které prakticky nelze dokázat.

Je zarážející, že pro Radcliffe-Browna tento problém neexistuje. Jestliže veškerá společenská organizace je pouhým slepencem vztahů mezi jednotlivými osobami, systém je roztažitelný donekonečna: pro každého mužského jedince existuje – alespoň teoreticky – žena, která s ním bude ve vztahu dcery matčina bratra (což je předepsaný typ manželského partnera v dotyčné společnosti). Zmíněný problém se však nečekaně vynoří v jiné rovině: domácí obyvatelstvo se totiž rozhodlo vyjadřovat interpersonální vztahy prostřednictvím systému tříd a Warnerův popis (jak to přiznal Warner sám) neumožňuje pochopit, jak alespoň v některých případech může konkrétní jedinec vyhovět zároveň požadavkům systému tříd i systému vztahů. Jinými slovy: vykazuje-li požadovaný stupeň příbuzenství, nebude patřit do odpovídající třídy a naopak.

Aby tuto obtíž překonali, objevili Lawrence a Murdock systém korelující jak s preferenčním pravidlem sňatku, tak – v důsledku jistých transformací – se systémem tříd popsaným Warnerem. Jde však o neopodstatněnou hříčku; brzy zjistíme, že nových obtíží, před které nás postaví, je více než obtíží starých, jež řeší. Už systém rekonstruovaný Warnerem narážel na značnou překážku: předpokládal, že domácí obyvatelstvo jasně vnímá příbuzenské vztahy tak vzdálené, že to hypotézu činilo psychologicky nepravděpodobnou. Lawrenceovo a Murdockovo řešení by vyžadovalo mnohem víc. Za těchto okolností se můžeme ptát, zdali skrytý či neznámý systém, jenž může vysvětlit vědomý, ale neobratný model, který Murnginové nedávno převzali od sousedů majících pravidla velmi odlišná od jejich, by neměl být jednodušší, a nikoliv složitější.²⁵⁾

Murdockův systematický a formalistický postoj je protikladem empiristického a naturalistického postoje Radcliffe-Brownova. Murdock však přesto zůstává – skoro stejně jako jeho protivník – prochnut psychologickým, ba dokonce biologickým duchem, který jej odvádí k okrajovým oborům, jako je psychoanalýza a behaviorismus. Podaří se mu tak zbavit empirismu, tak výrazně zatěžujícího interpretace Radcliffe-Brownovy? O tom lze pochybovat, protože toto hledání pomoci zvenčí ho nutí ponechat vlastní hypotézy nedokončené nebo je dokončit pomocí výpůjček, které jim dávají hybridní charakter, a někdy dokonce odporují původnímu cíli, formulovanému v etnologických termínech. Místo aby na příbuzenské systémy pohlížel jako na společenské prostředky mající plnit určitou společenskou funkci, Murdock je posléze pojímá jako společenské důsledky premis formulovaných v termínech biologických a psychologických.

Na Murdockův přínos pro strukturální výzkumy můžeme pohlížet ze dvou hledisek. Především chtěl obrodit statistickou metodu. Už Taylor jí používal k ověření předpokládaných korelací a objevovali nových. Použití moderních technik Murdockovi dovolilo dosáhnout v tomto směru jistých pokroků.

Často byly zdůrazňovány překážky, na které statistická metoda v etnologii naráží (Lowie, 1948 *a*, kapitola III). Protože Murdock si je jich vědom stejně dobře jako kdokoli jiný, připomenu pouze nebezpečí bludného kruhu: platnost určité korelace, byť založené na vysoké frekvenci, konečkonců závisí na tom, zdali jsme správně rozdělili jevy uváděné do vztahu korelace. Statistická metoda je naopak vždy účinná, je-li třeba odhalit korelace schválené chybně. Z tohoto negativního, kritického hlediska můžeme některé Murdockovy závěry přijmout.

Murdock se také snažil rekonstruovat historický vývoj příbuzenských systémů nebo aspoň určit některé možné nebo pravděpodobné vývojové linie a některé jiné vyloučit. Dospěl tak k překvapivému výsledku: častěji, nežli bychom soudili (poté co Lowie, 1920, kap. III, napadl podobnou hypotézu Lewise Morgana), prý příbuzenský systém „havajského“ typu představuje jakousi prvotní formu. Musíme se však mít na pozoru, protože Murdock neuvažuje o společnotech skutečných, pozorovaných v historickém a zeměpisném kontextu a považovaných za uspořádané celky, nýbrž o abstrakcích, a dokonce – lze-li to tak říci – o abstrakcích druhého stupně. Nejprve totiž odděluje společenskou organizaci od ostatních aspektů kultury

a někdy i příbuzenské systémy od společenské organizace; potom společenskou organizaci (nebo příbuzenský systém) svévolně dělí na části a kusy podle zásad inspirovaných spíš tradičními kategoriemi etnologické teorie než skutečnou analýzou každé grupy. Za těchto okolností je jeho historická rekonstrukce pouhou ideologií: spočívá v tom, že v každém stadiu se zobecňují společné prvky, aby se tak definovalo stadium bezprostředně předcházející atd. Je jasné, že tato metoda může přinést jen jediný výsledek: nejméně diferencované formy se budou jevit jako nejstarší a formám složitým se budou přiřazovat pozice čím dál novější, úměrně k jejich složitosti. Je to tak trochu, jako kdybychom dnešního koně řadili spíš k podkmeni obratlovců než k druhu Hipparion.

Uvedené výhrady se nesnaží zmenšit Murdockovy zásluhy: tento autor shromáždil hojný, často přehlížený materiál a formuloval některé otázky. Avšak jeho technika jako by byla vhodnější právě k odhalování a identifikaci problémů než k jejich řešení. Jeho metodu dosud prostupuje aristotelovský duch; tím snad musí projít každá věda. Alespoň je dobrým Aristotelovým žákem, když prohlašuje, že „kulturní formy svědčí v rovině společenské organizace o jistém stupni pravidelnosti a souladu s požadavky vědeckého myšlení, který se nijak významně neliší od stupně, jemuž jsme uvykli pod vlivem přírodních věd“ (1949, s. 259).

Čtenář, který se vrátí k rozlišením nastíněným na počátku tohoto článku, si laskavě povšimne, že Radcliffe-Brown tíhne ke směšování *pozorování s experimentováním*, zatímco Murdock nerozlišuje dostatečně modely *statistické* od modelů *mechanických*: snaží se vytvářet mechanické modely pomocí statistické metody, což je nesplnitelný úkol, alespoň postupujeme-li přímo, jak to dělá on.

Symetricky, dílo Lowieho²⁶⁾ bychom mohli charakterizovat jako horlivou snahu odpovědět na jedinou otázku: *jaká jsou fakta?* Řekli jsme, že dokonce i pro strukturalistu je to první otázka, na kterou musí odpovědět, a že je nadřazena všem otázkám ostatním. Lowieovy výzkumy v terénu i jeho teoretické uvažování začínají v době, kdy etnologie jako by překypovala filosofickými předsudky a byla ověněna sociologickým mysticismem. Občas se mu vyčítalo, že na tuto situaci reagoval čistě negativně (Kroeber, 1920), to však bylo nutné. Tehdy první úkol spočíval v tom, ukázat, čím *fakta nejsou*. Lowie se tedy jal směle rozbíjet svévolně vytvořené systémy a domnělé korelace. Uvolnil tak – lze-li to tak říci – intelektuální energii, z níž stále ještě čer-

páme. Jeho pozitivní přínos je snad méně snadné odhalit proto, že své myšlenky formuloval krajně zdrženlivě a k teoretickým konstrukcím pocítoval odpor. Což někde nedefinoval sebe sama jako „aktivního skeptika“? Přesto však právě on od roku 1915 tím nejmodernějším způsobem zdůvodňoval výzkumy příbuzenství: „Samu podstatu společenského života lze někdy přesně analyzovat podle způsobu klasifikace pokrevních a sešvagřených příbuzných“ (1915, 1929 c). V témž článku zvrátil úzce historickou perspektivu, která omezovala etnologický obzor a nedovolovala pozorovat univerzálně působící strukturální faktory; už on definoval exogamii v genetických termínech jako institucionální schéma vedoucí k týmž výsledkům všude, kde se vyskytuje, aniž by bylo nutné uchýlovat se k historicko-zeměpisným úvahám, chceme-li pochopit analogie mezi vzdálenými společnostmi.

O několik let později Lowie zcela rozbil „matrilinéární komplex“ (1919) za použití metody, která ho měla dovést ke dvěma výsledkům, pro strukturalistu důležitým. Když odmítl myšlenku, že každý napohled matrilinéární rys je třeba interpretovat jako pozůstatek nebo stopu zmíněného „komplexu“, dovolil, aby byl rozložen na proměnné. Za druhé, takto uvolněné prvky mohly být použity k sestavení tabulek permutací mezi diferenciacními rysy příbuzenských systémů (Lowie, 1919 a). Dvěma stejně originálními způsoby tak otevíral cestu strukturálním výzkumům: ať už šlo o systém pojmenování nebo o vztah mezi ním a systémem postojů. Tento směr pak sledovali i jiní (Radcliffe-Brown, 1924; Lévi-Strauss, 1945).²⁷⁾

Lowiemu vděčíme i za jiné objevy. Byl nepochybně prvním, kdo dokázal bilinéární charakter několika údajně unilinéárních systémů (1920, 1929 b); ukázal vliv, který má typ rezidence na typ filiacce (1920); oddělil zdrženlivé nebo uctivé chování v rodině od zákazu incestu (1920, s. 104–105). Společenské organizace vždy hleděl zkoumat ze dvou hledisek: z hlediska institucionálních pravidel na jedné straně, ale také z hlediska průměrných vyjádření individuálních psychologických reakcí (ve smyslu, který někdy odporuje pravidlům a vždy se od nich odchyluje). Právě onen Lowie, tolik kritizovaný pro svou příliš pověstnou definici kultury, sestávající „z kusů a kousků“, nás obdařil jedněmi z nejdůvtipněji napsaných a nejvyváženějších monografií z celé etnologické literatury (1935, 1948 a, kapitola XV, XVI, XVII). A známe úlohu, kterou Lowie sehrál v rozvoji jihoamerických studií. Přímo i nepřímo, radami a povzbuzováním pomohl etnologii otevřít složitou a velice opomíjenou oblast.

IV. SPOLEČENSKÁ DYNAMIKA: STRUKTURY SUBORDINACE

a) Postavení elementů (individua a skupiny) v sociální struktuře

Náš osobní postoj k uvedeným problémům zde není třeba vykládat. Vzdor naší snaze o objektivitu vysvítá dostatečně jasně na stránkách celé kapitoly. Podle autora těchto řádek příbuzenské systémy, pravidla uzavírání sňatku a filiace tvoří koordinovaný celek, jehož funkcí je zajistit trvání společenské skupiny tak, že jako v tkanině splétá pokrevní vztahy se vztahy založenými na alianci. Doufáme, že jsme tak pomohli objasnit, jak funguje společenská mašinérie, neustále vyjímající ženy z jejich pokrevních rodin a nově je rozdělující do domácnostních skupin, jež se opět mění v pokrevní rodiny atd.²⁸⁾

Pokud by nepůsobily vnější vlivy, fungovala by tato mašinérie donekonečna a společenská struktura by si uchovávala statický charakter. Tak tomu však není. Do teoretického modelu tedy musíme zavést nové prvky, jejichž působení by vysvětlilo diachronické proměny struktury a zároveň i některé důvody, proč společenská struktura se nikdy neomezuje na pouhý příbuzenský systém. Na tuto dvojí otázku lze odpovědět třemi různými způsoby.

Jak bývá běžné, nejprve se zeptáme, jaká jsou fakta. Celá léta uplynula od doby, kdy Lowie vyjádřil lítost nad nedostatkem antropologických prací o politické organizaci. V tomto směru můžeme zaznamenat jistý pokrok, za nějž vděčíme Lowiemu samému, a to v jeho nejnovějších pracích, nebo alespoň v těch, které jsou věnovány Severní Americe (1927, 1948 a, kapitola VI, VII, XII-XIV, 1948 b), a ve velkém díle o Africe zpracovaném pod vedením Fortesovým a Evans-Pritchardovým (1940). Lowie vhodně upřesnil některé základní kategorie: společenské třídy, „sodality“, stát.

Druhá metoda by spočívala v usouvztažnění jevů patřících na úroveň již vymezenou, tj. jevů spjatých s příbuzenstvím, a jevů nacházejících se na úrovni bezprostředně vyšší, pokud je lze navzájem spojit. Potom stojíme přede dvěma problémy: 1. Mohou struktury založené na příbuzenství projevovaly samy od sebe dynamické vlastnosti? 2. Jak na sebe navzájem působí *struktury komunikace* a *struktury subordinace*?

První otázka je otázkou výchovy: v určitém okamžiku se totiž každá generace nachází ve vztahu podřízenosti nebo dominance vůči generaci předcházející nebo následující. Tento přístup k danému problému zvolila Margaret Meadová i jiní.

Existuje i teoretičtější postup, spočívající ve zkoumání korelací mezi některými (statickými) pozicemi ve struktuře příbuzenství (zredukované na svou terminologii) a odpovídajícími (dynamickými) projevy chování, jak se promítají do práv, povinností a závazků na straně jedné a do výsad, zákazů atd. na straně druhé.

Podle Radcliffe-Browna lze doložit shodu všech prvků mezi tím, co bychom mohli nazvat *systémem postojů* a *systémem pojmenování*. Každý příbuzenský termín prý odpovídá určitému předepsanému chování, pozitivnímu nebo negativnímu, a každé diferenciatní chování je konotováno jedním termínem. Jiní zastávali názor, že takovou shodu v praxi dokázat nelze nebo že nikdy nepřesahuje úroveň dosti hrubé aproximace.

Já sám jsem navrhl odlišný výklad, založený na dialektickém vztahu mezi postoji a pojmenováními. Diferenciatní chování jeví tendenci uspořádat se podle téhož modelu jako terminologie, ale jsou také prostředkem k řešení obtíží a překonávání rozporů tkvících v terminologii samé. Pravidla chování mezi příbuznými by se tak v kterékoliv společnosti jevila jako pokus překonat protiklady plynoucí z terminologického systému a z pravidel aliance. Zatímco ta první tíhnou k vytvoření systému, objevují se nové protiklady a ty vedou k jinému uspořádání terminologie, které zase působí na postoje atd., s výjimkou vzácných období rovnováhy, která bývá rychle ohrožena.²⁹⁾

Před jiným problémem stojíme, když zkoumáme společnosti, v nichž příbuzenský systém neurčuje matřimoniální aliance mezi sobě rovnými. Co se totiž stane, jestliže partnery manželských výměn jsou skupiny *de facto* nebo *de iure* z politického nebo ekonomického hlediska hierarchizované? To nás přivádí ke zkoumání různých institucí: nejprve polygamie, v souvislosti s níž jsem ukázal, že někdy spočívá na integrování dvou forem záruk: na kolektivní politické a na individuální ekonomické,³⁰⁾ a poté hypergamie (nebo hypogamie). Posledně uvedený problém, dosud značně přehlížený, by si zasloužil pečlivé studium, na němž závisí ucelená teorie kastovního systému a nepřímo i všech společenských struktur založených na rozdílech ve statutu.

Třetí, poslední metoda má formálnější charakter nežli ty předchozí. Spočívala by v apriorním zkoumání všech myslitelných typů struktur, které by vyplývaly z nahodile se vytvářejících vztahů závislosti a dominance. Zajímavé perspektivy v tomto směru otevírá Rapoportovo (1949) matematické zpracování cyklických jevů dominance u slepic. Tyto cyklické intranzitivní řetězce napohled nemají mnoho společného se sociálními strukturami, které bychom byli v pokušení s nimi srovnávat. Sociální struktury (jako například polynéský „okruh kava“) jsou vždy tranzitivní a necyklické: ten, který se nachází na dolním konci, je ze samé podstaty vyloučen z horního konce.³¹⁾

Zkoumání příbuzenských systémů naopak ukazuje, že za určitých okolností transformace tranzitivního a necyklického uspořádání v jiné, intranzitivní a cyklické, není nemyslitelná. To můžeme pozorovat v hypergamické společnosti vyznačující se preferenčním sňatkem muže s dcerou matčina bratra. Takový systém je tvořen řetězcem na jednom konci zakončeným dívkou nejvyššího společenského postavení, která tedy nemůže najít manžela, jenž by nezaujímal nižší postavení, a na druhém chlapcem, jenž nikdy nebude mít manželku (protože všechny dívky skupiny – kromě jeho sestry – mají vyšší společenské postavení než on). Následkem toho se daná společnost buď stane obětí vlastních rozporů, nebo se její tranzitivní necyklický systém musí na přechodnou dobu nebo na určitém místě proměnit v systém netranzitivní a cyklický.³²⁾

Tak do našich výzkumů pronikají pojmy jako tranzitivnost, uspořádání a cyklus, vhodné k formálnímu přístupu a umožňující analýzu obecně rozšířených typů sociálních struktur, do nichž mohou být integrovány jednotlivé úrovně komunikace a subordinace. Zajdeme ještě dále, až k integraci skutečných i virtuálních uspořádání? Ve většině lidských společností to, co nazýváme „společenským řádem“, náleží k typu tranzitivnímu a necyklickému: jestliže A je nadřazeno B a B je nadřazeno C, A musí být nadřazeno C a C nemůže být nadřazeno A. Přesto i ty společnosti, které se v praxi uvedenými pravidly řídí, si dokáží představit jiné typy řádů, jež by se daly nazvat „virtuálními“ nebo „ideálními“, ať už v rovině politiky, mýtu nebo náboženství, a tyto řády jsou někdy intranzitivní a cyklické. Například v pohádkách o králích, kteří se oženili s pastýřkami, nebo ve Stendhalově kritice americké demokracie jakožto systému, kde gentleman poslouchá svého hokynáře.

b) Uspořádání uspořádání

Z etnologova pohledu společnost obsahuje řadu struktur odpovídajících různým typům uspořádání. Příbuzenský systém umožňuje uspořádat jedince podle určitých pravidel, společenská organizace je umožňuje uspořádat jinak, společenské a ekonomické stratifikace opět jiným způsobem. Všechny tyto struktury uspořádání mohou být samy uspořádány, pokud zjistíme, jaké vztahy je spojují a jakým způsobem na sebe jednotlivé struktury navzájem působí z hlediska synchronického. Například Meyer Fortes (1949) se nikoliv neúspěšně pokusil vytvořit obecné modely zahrnující vlastnosti různých modelů speciálních (příbuzenství, společenská organizace, ekonomické vztahy atd.).

Pokusy o vytvoření úplného modelu konkrétní společnosti staví etnologa před obtíž, které jsme si povšimli už na začátku této kapitoly: nakolik odpovídá skutečnosti způsob, jímž určitá společnost pojímá své různé struktury uspořádání a vztahy, které je spojují? Už jsem naznačil, že existuje několik možných odpovědí, podle materiálu, k němuž přihlížíme. Dosud jsme se však zabývali pouze uspořádáními „žitými“, tj. řády, jež samy závisí na jisté objektivní realitě a k nimž můžeme přistupovat zvnějška, nezávisle na představě, kterou si o nich vytvářejí lidé. Nyní si povšimněme, že tato „žitá“ uspořádání vždy předpokládají existenci jiných, k nimž musíme přihlížet, máme-li pochopit nejen uspořádání „žitá“, ale také způsob, jímž se každá společnost pokouší všechna uspořádání začlenit do jediného uspořádaného celku. Tyto struktury uspořádání „chápané rozumově“, nikoliv už „žité“, neodpovídají bezprostředně žádné objektivní realitě; na rozdíl od struktur „žitých“ je nelze experimentálně kontrolovat, protože zacházejí tak daleko, že se dovolávají jakési specifické zkušenosti, se kterou ostatně někdy splývají. Jediná kontrola, které bychom je mohli za účelem analýzy podrobit, je tedy kontrola uspořádání prvního typu čili uspořádání „žitých“. Uspořádání „chápaná rozumově“ odpovídají oblasti mýtu a náboženství. Můžeme si položit otázku, zdali do této kategorie nespadá i politická ideologie soudobých společností.³³⁾

Po Durkheimovi také Radcliffe-Brown ukázal, že náboženská fakta je třeba zkoumat jako nedílnou součást společenské struktury. Podle něho etnologova úloha spočívá ve stanovení korelací mezi různými typy náboženství a různými typy společenských organizací

(1945). Ke konečnému neúspěchu jeho náboženské sociologie zřejmě vedly dva důvody. Za prvé, náboženské představy a rituál bezprostředně spojil s citovými stavy. Za druhé, chtěl rázem obecně formulovat vztah mezi společností a náboženstvím, zatímco my potřebujeme především konkrétní výzkumy, umožňující sestavit pravidelné řady navzájem souvisejících variací. Důsledkem byla jistá ztráta důvěry, těžce doléhající na náboženskou etnologii. Přesto však mýty, rituál a náboženské představy představují pro strukturální studie velmi slibnou oblast, a třebaže v poslední době bylo výzkumů málo, zdají se mimořádně plodné.

Nedávno se několik autorů jalo zkoumat náboženské systémy jako strukturované celky. Monografie jako *The Road of Life and Death* P. Radina (1945) a *Kunapipi* od R. M. Berndta (1951) se tímto pojetím inspiřují. To otevírá cestu systematickým výzkumům, jejichž dobrým příkladem je *Navaho Religion* G. Reichardové (1950). Proto však nedbáme zanedbávat detailní analýzy týkající se stálých i nestálých náboženských představ určité populace v poměrně krátkém časovém úseku, jak je chápal Lowie.

Možná se nám tak podaří sestrojít v etnologii náboženství ony „modely malého měřítka, určené ke srovnávací analýze... vzájemně souvisejících variací...“, jaké se prosazují v každém výzkumu usilujícím o vysvětlení společenských faktů“ (Nadel, 1952). Tato metoda nám dovolí postupovat jen pomalu, umožní nám však dospět k těm nejlépe podloženým a nejpřesvědčivějším závěrům, v jaké můžeme v souvislosti se společenskou organizací doufat. Nadel už prokázal, že existuje korelace mezi institucí šamanismu a některými psychologickými postoji příznačnými pro příslušné společnosti (1946). Na základě srovnání indoevropského materiálu z Islandu, Irska a Kavkazu se Dumézilovi podařilo vyložit jistou bájnou bytost, do té doby záhadnou, a její úlohu a projevy uvést do vztahu korelace s některými specifickými rysy společenské organizace zkoumaných populací (1948); Wittfogel a Goldfrank u Pueblanů odhalili významové variace některých mytologických motivů a spojili je se společensko-ekonomickou základnou každé skupiny (1943). Monica Hunterová dokázala, že magické představy bezprostředně závisejí na struktuře společenské skupiny (Hunter-Wilson, 1951). Všechny uvedené poznatky – spolu s dalšími, které zde však pro nedostatek místa nemůžeme komentovat – nám dávají naději, že jednou budeme s to pochopit nikoliv funkci náboženských představ ve společenském životě

(ta je známa už od dob Lucretiových), nýbrž mechanismy, které jim umožňují tuto funkci plnit.

Závěrem několik slov. Naše pojednání začalo analýzou pojmu model a s tímž pojmem se setkáváme i na konci. Sociální antropologie je mladá věda; je přirozené, že se snaží vytvářet vlastní modely tak, že napodobuje ty nejjednodušší z modelů, které před ni stavějí vědy pokročilejší. To vysvětluje přitažlivost klasické mechaniky. Nestali jsme se však v tomto směru obětí iluze? Jak podotkl von Neumann (von Neumann a Morgenstern, 1949, s. 14): „Je nekonečně snazší vypracovat téměř přesnou teorii plynu obsahujícího přibližně 10^{25} volných částic než teorii slunečního systému, zahrnujícího pouze 9 velkých těles.“ Antropologie hledající modely má před sebou případ tvořící přechod mezi předchozími dvěma: objekty, jimiž se zabýváme – společenské role a jedinci začlenění do konkrétní společnosti – jsou mnohem početnější než předměty newtonovské mechaniky, ne však natolik, aby spadaly do oblasti statistiky a počtu pravděpodobnosti. Nacházíme se tedy na půdě hybridní a mnohoznačné; fakta, jimiž se zabýváme, jsou příliš složitá, než abychom zvolili první přístup, a ne dost složitá na to, abychom mohli zvolit ten druhý.

Nové perspektivy otevřené teorií komunikace vyplývají právě z původních metod, jež bylo třeba vytvořit, aby bylo možné zabývat se předměty – znaky –, které lze nyní podrobit přesné analýze, třebaže jejich počet je příliš vysoký pro klasickou mechaniku, ale příliš nízký, než abychom na ně mohli aplikovat principy termodynamiky. Jazyk sestává z – řádově několika tisíc – morfémů a k tomu, abychom objevili významové pravidelnosti ve frekvenci fonémů, postačí jednoduché výpočty. Na takové půdě se práh aplikace statistických zákonů snižuje zároveň s tím, jak se zvyšuje práh použitelnosti mechanických modelů. Současně se řádová velikost jevů blíží té, na kterou je zvyklý antropolog.

Současný stav strukturálních výzkumů v antropologii je tedy tento: podařilo se vydělit jevy, které jsou téhož typu jako jevy, jejichž přesné zkoumání umožňuje teorie strategie a teorie komunikace. Antropologické jevy se vyskytují v měřítku dostatečně blízkém měřítku oněch ostatních jevů, abychom mohli doufat, že s nimi budeme moci zacházet podobně. Což není překvapující, že právě ve chvíli, kdy antropologie víc než kdykoliv předtím se cítí blízka tomu, stát se

skutečnou vědou, nám chybí pevná půda tam, kde bychom ji čekali? Sama fakta nám unikají: je jich příliš málo nebo jsou shromážděna v podmínkách, které nedovolují srovnávat je s dostatečnou jistotou. Aniž za to můžeme, zjišťujeme, že jsme si počínali jako botanici amatéři, náhodně jsme sbírali různorodé vzorky, nevhodně s nimi zacházeli, poškozovali je a poté je uchovávali v herbářích. A teď se po nás náhle chce, abychom uspořádali kompletní řady, definovali jejich původní nuance, změřili drobnou částí rostlin, které však byly poškozeny, ne-li dokonce zničeny.

Když antropolog připomíná úkoly, jež ho očekávají, a všechno, co by měl být s to vykonat, propadá malomyslnosti: jak to dokázat s materiálem, kterým disponuje? Je to tak trochu, jako kdyby se astrofyzika měla budovat na základě pozorování babylonských astronomů. Nebeská tělesa tu však jsou neustále, zatímco nativní kultury, z nichž čerpáme materiál, rychlým tempem zanikají nebo se mění v objekty nového druhu, v nichž nemáme naději najít informace téhož typu. Přizpůsobit techniky pozorování teoretickému rámci, který má před nimi značný náskok, to je paradoxní situace, kterou dějiny vědy dokládají jen zřídka. Je na moderní antropologii, aby zvedla hozenou rukavici.

XVI. DOSLOV KE KAPITOLE XV¹⁾

G. Gurvitch – přiznávám, že pokaždé, když ho čtu, rozumím mu čím dál méně²⁾ – napadá moji analýzu pojmu sociální struktura,³⁾ jeho argumenty se však zpravidla omezují na vykřičníky připojené za několik tendenčních parafrází mého textu. Pokusme se přesto dobrat podstaty naší diskuse.

G. Gurvitch nám jako novinku předkládá tvrzení, které považuje za objev: „Mezi *gestaltismem* v psychologii a *strukturalismem* v sociologii... existuje nápadná podobnost, kterou dosud, pokud víme, nikdo nezdůraznil“ (*tamtéž*, s. 11). G. Gurvitch se mylí. Všichni etnologové, sociologové i jazykovědci, kteří se ke strukturalismu hlásí, jsou si svého sepětí s gestalt-psychologií vědomi. Už v roce 1934 toto srovnání provedla Ruth Benedictová, citující Köhlera a Koffku.⁴⁾

Mně samému na osvětlení této spřízněnosti záleželo tolik, že předmluva z roku 1947 k mé knize *Structures élémentaires de la parenté* končí poctou gestalt-psychologii: „Brzy uplyne dvacet let od chvíle, kdy Köhler poté, co citoval Eddingtona: ‚Fyzika se stává zkoumáním různých uspořádání‘, napsal: ‚Na této cestě... se setká s biologií a psychologií.‘ Naše práce dosáhne cíle, jestliže čtenář po jejím přečtení bude mít chuť dodat: a se sociologií.“⁵⁾

Rovněž Kroeber ve své *Anthropology* píše: „Určitý systém nebo konfigurace je samou svou povahou vždy něčím jiným a něčím více nežli pouhým součtem vlastních částí; zahrnuje rovněž vztahy mezi těmito částmi: sít jejich propojení, která přináší další významný prvek. To dobře ví gestalt-psychologie neboli celostní psychologie. ‚Formu‘ určité kultury tedy lze definovat jako systém (*pattern*) vztahů mezi jejími složkami.“⁶⁾

Jeden norský sociolog, Sverre Holm, zachází ještě hlouběji a poté, co rovněž uvádí, že „věda o kultuře se už dávno inspiruje poselstvím gestalt-psychologie“, se snaží spojit strukturalismus přímo s jedním ze vzdálených zdrojů gestaltistického myšlení – s Goethovou přírodní filosofií.⁷⁾

Pokud jde o strukturalisty mezi jazykovědci, Trubeckoj a Jakobson často přiznávali svůj dluh vůči gestaltismu, zejména vůči pracím K. Bühlera.

Jakkoliv vzdálené může být myšlení Gurvitchovo myšlení mému,

šangském, takže se musím ptát, zdali existoval nějaký důvod magické povahy, proč se zmíněný jev vyskytoval u obou zmíněných etnických skupin.“ *Tamtéž*, s. 65.

XIV

- 1) Uveřejněno pod tímto názvem (*Le Serpent au corps rempli de poissons*) v Actes du XXVIIIe Congrès des Américanistes, Paříž 1947 (Société des Américanistes 1948), s. 633–636.
- 2) A. MÉTRAUX, *Myths of the Toba and Pilagá Indians of the Gran Chaco*, Memoirs of the American Folklore Society, sv. 40, Philadelphia 1946.
- 3) A. MÉTRAUX, *tamtéž*, s. 57.
- 4) *Tamtéž*, s. 59.
- 5) *Tamtéž*, s. 59.
- 6) A. MÉTRAUX, *tamtéž*, s. 69.
- 7) V článku nazvaném *La Deidad primitiva de los Nasca*, uveřejněném roku 1932 v Revista del Museo Nacional, sv. II, č. 2, se tímto problémem zabýval už Yacovleff a vyslovil hypotézu, že zobrazeným zvířetem je hrozný mořský lovec, ryba dlouhá čtyři až devět metrů, *Orca gladiator*. Pokud tomu tak opravdu je, pak bychom v legendě Pilagů zaznamenané Métrauxem museli spatřovat ozvuk mořského motivu u suchozemských populací. Vztah mezi moderním dokladem a archeologickými nálezy by byl rozhodně vzrušující. (Viz zejména obr. 9, h, m, s. 132 Yacovleffova článku.)

Nebudeme však zapomínat, že týž mýtus se svým charakteristickým leitmotivem „Vždyť jsi těžký – ne, jsem lehký!“ se vyskytuje dokonce až v Severní Americe, totiž u Siouxů; u těchto lovců však vodním netvorem není Matka ryb, ale Matka bizonů. Je velmi podivné, že Matka ryb se znovu objevuje u Irokézů (kteří nejsou rybáři), s dodatečným upřesněním: „Má hřívá je těžká rybami,“ což nám nemůže nepřipomenout mayské fresky z Bonampak, na nichž některé postavy mají pokrývku hlavy (nebo vlasy) obtříženu rybami, a některé mýty, zejména z jihovýchodu Spojených států, ve kterých hrdina rozmnožuje ryby tak, že si v řece myje vlasy.

XV

- 1) Přeložený a upravený text původního příspěvku předneseného v angličtině *Social Structure*, Wenner-Gren Foundation International Symposium on Anthropology, New York 1952, později uveřejněno v A. L. KROEBER ed., *Anthropology To-Day*, Univ. of Chicago Press 1953, s. 524–553.
- 2) JEAN JACQUES ROUSSEAU, *Rozpravy*, přel. Eva Blažková a dr. Vojtěch Zamarovský, Svoboda, Praha 1978.
- 3) Uvedený citát srovnejme s jinou formulací téhož autora: „Termín ‚společenská struktura‘, mající tendenci nahradit pojem ‚společenská organizace‘, aniž k němu z hlediska obsahu či významu zřejmě cokoliv přidává“ (1943, s. 105).

V celé této kapitole, značně zatížené bibliografickými odkazy, jsme se v poznámkách vyhýbali uvádění titulů citovaných děl v plném znění; čtenář je podle jména autora a data vydání snadno vyhledá v bibliografii na konci knihy.

- 4) Srov. VON NEUMANN: „Modely (jako např. hry) jsou teoretické konstrukce předpokládající přesnou, vyčerpávající a ne příliš složitou definici; rovněž se musí podobat skutečnosti ze všech hledisek, která jsou pro probíhající výzkum důležitá. Shrňme: definice musí být přesná a vyčerpávající, aby umožnila matematický postup dovést do stadia formalizace a aby poskytla úplné numerické výsledky. Podobnost se skutečností je nutná, aby fungování modelu bylo relevantní. Tato podobnost se obvykle může omezit na několik aspektů *pro tempore* považovaných za podstatné – jinak by se výše uvedené podmínky staly nespelnitelnými“ (NEUMANN a MORGENSTERN, 1944).
- 5) *Historie a etnologie*, kapitola I této knihy.
- 6) Příklady a podrobnější diskuse viz LÉVI-STRAUSS (1949 b, s. 558 n.).
- 7) K tomu viz kapitoly VII a VIII této knihy.
- 8) K těmto diskusím viz C. LÉVI-STRAUSS, *Histoire et ethnologie* (kapitola I této knihy), *Race et histoire*, Paříž 1952; uvedené práce vyvolaly kritiku těchto autorů nebo je přiměly k formulování komentářů: C. LEFORT, *L'Échange et la lutte des hommes*, Les Temps modernes, únor 1951; *Sociétés sans histoire et historicité*, Cahiers internationaux de sociologie, sv. 12, 7. ročník, 1952; JEAN POUILLON, *L'Oeuvre de Claude Lévi-Strauss*, Les Temps modernes, červenec 1956; ROGER BASTIDE, *Lévi-Strauss ou l'ethnologue „à la recherche du temps perdu“*, Présence africaine, duben-květen 1956; G. BALANDIER, *Grandeur et servitude de l'ethnologue*, Cahiers du Sud, 43. ročník, č. 337, 1956.
- 9) Právě tak se ostatně vyvíjí současný biologický evolucionismus v pracích J. B. S. Haldanea, G. G. Simpsona atd.
- 10) Résumé v DUMÉZIL (1949).
- 11) Jde o kapitolu „Human Ecology“, jejímž autorem je MARSTON BATES, in: *Anthropology Today*, *tamtéž*, s. 700–713.
- 12) *Les Structures sociales dans le Brésil central et oriental; Les Organisations dualistes existent-elles?*, tj. kapitola VII a VIII této práce.
- 13) Viz např. jednotlivé „figury“ rituálu, jehož průběh je rozdělen do různých etap, jaké byly zakresleny v A. C. FLETCHER, *The Hako: a Pawnee Ceremony*, 22nd Annual Report, Bureau of American Ethnology, II, 1904.
- 14) 1951.
- 15) 1940–1941 a 1949.
- 16) Jistý odborník v oboru divadla mi nedávno vyprávěl, že Louis Jouvet se s oblibou divil, že každý sál pojal každý večer přibližně všechny diváky, které pojmut mohl – že v sále pro 500 diváků usedlo přibližně 500 návštěvníků a v sále pro 2000 jich bylo právě 2000, přičemž v menším z nich nikdy neodmítl příliš mnoho lidí a ten větší nebyl nikdy ze tří čtvrtin prázdný. Tato předem daná harmonie by byla skutečně nevysvětlitelná, kdyby všechna místa v obou sálech byla rovnocenná. Ale protože horší místa si zájemci rychle zošklivili, vytvořil se

- regulační efekt, a pokud zbývala jen špatná místa, návštěvníci raději přišli v jiný den nebo zvolili jiný sál. Bylo by zajímavé zkoumat, zdali zmíněný jev není téhož druhu jako *rank-size law*. V obecných rysech zkoumání uvedeného „divadelního“ jevu z hlediska kvantitativního – vztahu mezi počtem sálů a jejich rozměrů na straně jedné a velikostí měst a jejich grafů návštěvnosti atd. – by představovalo příhodnou, dosud přehlíženou možnost, jak skoro jako v laboratoři diachronicky i synchronicky vyjasnit některé základní problémy sociální morfologie.
- 17) Jedna z uvedených dvou situací odpovídá sňatkům typu matrilaterálního (dlouhé cykly), druhá sňatkům typu patrilaterálního (cykly krátké). K tomu viz *Les Structures élémentaires de la parenté*, kapitola XXVII. Z tohoto příkladu je zřejmé, že přístup čistě kvantitativní nestačí. Musíme jej doplnit zkoumáním struktur, které jsou kvalitativně odlišné.
 - 18) Uvedené srovnání se v původním textu tohoto příspěvku nevyskytovalo, ale kdosi je navrhl v průběhu následující diskuse. Poté jsme se k němu vrátili v článku nazvaném *Les Mathématiques de l'homme*, který uváděl zvláštní číslo periodika *Bulletin international des sciences sociales*, „*Les Mathématiques et les sciences sociales*“, sv. VI, č. 4, 1955, Unesco, Paříž.
 - 19) O to jsme se pokusili jinde. Srov. *Race et Histoire*, Unesco, Paříž 1952.
 - 20) Viz dále, s. 263n.
 - 21) Tj. metoda, která se snaží formulovat zákon průvodních odchylek, místo aby se aristotelovskými upínala k prostým indukčním korelacím.
 - 22) Viz kapitoly III a IV této knihy, v nichž o této otázce pojednáváme obsírněji.
 - 23) Zemřel v roce 1955.
 - 24) K nejnovějšímu stavu řešení dané otázky, jež nastal až po prvním uveřejnění tohoto článku, viz R. M. BERNDT, „*Murugin*“ (*Wulamba*) *Social Organization*, *American Anthropologist*, sv. 57, č. 1, část I, 1955.
 - 25) Warner postuloval systém se 7 liniemi, ekvivalentními 7 třídám; Lawrence a Murdock jej nahradili systémem o 8 liniích a 32 třídách; v téže době (*Les Structures élémentaires de la parenté*, 1949, kapitola XII) jsem navrhl zjednodušit Warnerovo schéma na 4 linie, z toho jednu nejednoznačnou. V roce 1951 se jistý anglický etnolog, E. R. Leach, vrátil k mé koncepci a jal se ji hájit proti mně samému, přičemž mi připisoval jinou, kterou podle okamžité potřeby narychlo vytvořil. Srov. E. R. LEACH, *The Structural Implications of Matrilateral Cross-Cousin Marriage*, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, sv. 81, 1951. V článku uváděném v předchozí poznámce se Berndt zastavuje u počtu 3 linií. Protože v době, kdy psal svůj článek, ho Leach uvedl v omyl, později během rozhovoru i v dopisu laskavě uznal, že na čistě deduktivním základu jsem dospěl k řešení, které se ze všech dosud navržených nejvíce blížilo tomu, jež pak sám prověřil v terénu.
- Mou interpretaci murnginského systému podrobil mimořádně bystré a pronikavé analýze prof. J. P. B. DE JOSSELIN DE JONG, *Lévi-Strauss's Theory on Kinship and Marriage*, 1952.
- 26) Zemřel v roce 1957.
 - 27) Viz kapitolu II této knihy.
 - 28) K tomu viz C. LÉVI-STRAUSS, *The Family*, in: H. L. Shapiro (ed.), *Man, Culture*

and Society, Oxford University Press 1956, kapitola XII (do tohoto výboru nebylo převzato).

- 29) V knížce, jejímž cílem je vyvrátit *Les Structures élémentaires de la parenté*, se Homans a Schneider pokoušejí zredukovat pravidla preferenčního sňatku na systém postojů. Ostře vystupují proti principu formulovanému ve zmíněné práci, že mezi matrilaterálním nebo patrilaterálním sňatkem na jedné straně a způsobem filiace – patrilinéární nebo matrilinéární – na straně druhé nemusí nutně existovat souvislost. Na podporu svého vlastního tvrzení, že matrilinéární sňatek závisí na patrilinéární filiaci, se dovolávají statistických korelací, jež mnoho nedokazují. Společnosti s patrilinéární filiací jsou totiž mnohem četnější než společnosti s filiací matrilinéární; navíc sám matrilaterální sňatek je častější než sňatek patrilaterální. Kdyby tedy jejich rozšíření bylo náhodné, dalo by se očekávat, že počet společností vyznačujících se spojením patrilinéární filiace s matrilaterálním sňatkem bude vyšší nežli těch ostatních, a korelace, které se dovolávají moji kritici, by postrádala smysl. Murdock, jenž onu předpokládanou korelaci zkoumal znovu, přičemž vycházel z rozsáhlejšího vzorku (564 společností), dospěl k tomuto závěru: „Rozšíření těchto korelací ve světovém měřítku je natolik nevýrazné, že vede ke zpochybnění navržené teoretické interpretace“ (G. P. Murdock, *World Ethnographic Sample*, *Amer. Anthropol.*, nová řada, sv. 59, č. 4, 1957, s. 687).

V souladu s termíny, kterých jsem použil prve, i nadále věřím, že mezi sňatkem s unilaterální křížovou sestřenicí a způsobem filiace neexistuje nutná spojitost, tj. že žádná z myslitelných kombinací v sobě nezahrnuje rozpor. Je však možné, a dokonce pravděpodobné, že v rovině zkušenosti oba typy sňatku bývají častěji spojeny s tím či oním způsobem filiace. Kdyby tomu tak bylo, tato statistická korelace (nesměšovat s *logickou souvislostí*) by vyžadovala vysvětlení. Klonil bych se k tomu, hledat je v nestabilitě příznačné pro matrilinéární společnosti (toto téma jsem už rozvinul v knize *Les Structures élémentaires de la parenté*), která by jim znesnadňovala přijetí dlouhých cyklů reciprocity, zatímco nesmírně krátké cykly sňatku patrilaterálního by se lépe přizpůsobovaly onomu kvasu, jehož dějištěm matrilinéární společnosti neustále jsou. Homansova a Schneiderova teoretická interpretace mi připadá naprosto nepřijatelná: upřednostňování matrilaterálního sňatku patrilinéárními společnostmi vysvětlují psychologickými důvody, jako je přenesení citových vazeb dospívajícího mladíka na linii strýce z matčiny strany. Kdyby tomu tak bylo, matrilaterální sňatek by byl častější, nemusel by však být *předepsán*. V souvislosti s jedním konkrétním případem se Homans a Schneider prostě vracejí k psychologické teorii formulované Westermarckem, aby tak vysvětlili zákaz incestu. Rádi bychom věřili, že etnologie se už definitivně vymanila z těchto starých špatných návyků. (Srov. G. C. HOMANS a D. M. SCHNEIDER, *Marriage, Authority and Final Causes. A Study of Unilateral Cross-Cousin Marriage*, Glencoe, Illinois 1955).

- 30) C. LÉVI-STRAUSS, *Tristes Tropiques*, kapitola XXIX, kde se vracíme k tématům jednoho předchozího pojednání: *The Social and Psychological Aspects of Chieftainship in a Primitive Tribe*, *Transactions of the New York Academy of Sciences*, řada II, sv. VII, č. 1, 1944.

- 31) Tato výhrada mi dnes (1957) připadá nadbytečná. Existují společnosti, kde pozorujeme hierarchické intranzitivní cykly, zcela srovnatelné s tzv. *pecking-order*. Například ostrovy Fidži, jejichž obyvatelstvo bylo ještě na začátku 20. století uspořádáno do jednotlivých panství, navzájem spojených takovými lenními vztahy, že v určitých případech panství A bylo leníkem panství B, panství B leníkem panství C, panství C leníkem panství D a panství D leníkem panství A. Hocart tuto na první pohled nepochopitelnou strukturu popsal a vysvětlil, když zjistil, že na Fidži existují dvě formy vazalství: vazalství zvykové a vazalství v důsledku výboje. Panství A tedy může být tradičně leníkem panství B, B leníkem C a C leníkem D, zatímco panství D se v důsledku neúspěšné války nedávno stalo leníkem A. Takto vytvořená struktura nejenže je stejná jako struktura *pecking-order*, ale etnologická teorie o mnoho let předstihla – aniž jsme si toho povšimli – matematickou interpretaci, protože ta je založena na rozlišování dvou proměnných působících s jistým posunem, což přesně odpovídá (posmrtně uveřejněnému) popisu Hocartovu (srov. A. M. HOCART, *The Northern States of Fiji*, Occasional Public. n° II, Royal Anthropological Institute, Londýn 1952).
- 32) Pozoruhodný příklad lokální transformace jednoho typu v jiný viz u K. GOUGH, *Female Institution Rites on the Malabar Coast*, Journal of the Roy. Anthropol. Inst., sv. 85, 1955, s. 47–48.
- 33) Francouzský čtenář si laskavě povšimne, že v tomto odstavci se jazykem důvěrněji známým anglosaským antropologům snažíme formulovat marxistické rozlišení základny a nadstavby, což mimochodem ukazuje, jak málo opodstatněná je Gurvitčova kritika (*Cahiers internationaux de sociologie*, sv. 19, nová řada, 2. ročník, 1955), když mě v souvislosti s touto pasáží obviňuje, že chci do sociologie vrátit autoritativní pojetí společenského řádu. K tomu viz moji odpověď Gurvitčovi, kapitola XVI tohoto výboru.

XVI

- 1) Dosud neuveřejněno (1956).
- 2) Přesto jsem se o to kdysi pokusil, a nikoliv bez jisté sympatie. Srov. C. LÉVI-STRAUSS, *French Sociology*, in: *Twentieth Century Sociology*, ed. by G. GURVITCH and W. E. MOORE, New York 1945, kapitola XVII. Francouzsky *La Sociologie au XXe siècle*, 2 sv., Paříž 1947.
- 3) G. GURVITCH, *Le Concept de Structure Sociale*, Cahiers internationaux de sociologie, sv. 19, nová řada, 2. ročník, 1955. – G. Gurvitch uvedené pojednání s několika změnami zřejmě znovu uveřejňuje ve 2. vydání *Vocation actuelle de la sociologie*. Tato kapitola se opírá o původní text.
- 4) RUTH BENEDICT, *Patterns of Culture*, Cambridge, Mass., 1934, s. 51–52 a 279 (česky *Kulturní vzorce*, přel. Jitka Fialová, Argo, Praha 1999, s. 50–51).

Zcela nedávno učinil G. Gurvitch další „objev“, se kterým prý „chce co nejdříve seznámit čtenáře Cahiers formou doslovu k našemu [svěmu] pojednání *Le Concept de structure sociale*“, totiž že Spencer je údajně „zapomenutým zdrojem

pojmu ‚společenská struktura‘, ‚společenská funkce‘ a ‚instituce‘“ (*Cahiers internationaux de sociologie*, sv. 23, dvojčíslo, 1957, s. 111–121). Nevím však, kdo kromě Gurvitche samého „zapomněl“ na Spencera a na jeho autorství uvedených pojmů; rozhodně to nebyli moderní uživatelé pojmu struktura, kteří nikdy neprojeví takový nedostatek paměti. Srov. D. BIDNEY, *Theoretical Anthropology*, New York 1953, kapitola II a IV, a v Anglii E. E. EVENS-PRITCHARD, *Social Anthropology*, Glencoe 1951, s. 17, a zejména A. R. RADCLIFFE-BROWN v předmluvě ke své sbírce esejů *Structure and Function in Primitive Society*, Glencoe 1952, kde po několika odkazech na Spencera dospívá k závěru: „*The theory* (tj. Radcliffe-Brownova) *can be stated by means of the three fundamental and connected concepts of ‚process‘, ‚structure‘ and ‚function‘. It is derived from such earlier writers as Montesquieu, Comte, Spencer, Durkheim and thus belongs to a cultural tradition of two hundred years*“ (s. 14).

- 5) *Tamtěž*, s. XIV.
- 6) A. L. KROEBER, *Anthropology*, nové vydání New York 1948, s. 293.
- 7) SVERRE HOLM, *Studies towards a Theory of Sociological Transformations*, Studia Norvegica, č. 7, Oslo 1951, s. 40, *passim*.
- 8) *Tamtěž*, s. 11–22.
- 9) *Déterminismes sociaux et liberté humaine*, kapitola II, s. 200–222.
- 10) S. 25 této knihy.
- 11) Srov. BRICE PARAI, *Les Sorciers*, Le Monde nouveau, květen 1956.
- 12) Vyjádřeno jazykem Gurvitche, který ostatně nesprávně vykládá myšlenku Mause, jemuž za dotyčný výraz vdčíme, uchopit celý společenskýjev.
- 13) D'ARCY WENTWORTH THOMPSON, *On Growth and Form*, Cambridge Univ. Press, nové vydání, sv. II, s. 1032.
- 14) *Tamtěž*, a pozn. †.
- 15) G. GURVITCH, *Le Concept de structure sociale*, *tamtěž*, s. 14–15.
- 16) *Tamtěž*, s. 19.
- 17) S. 248, 262–267, 271–272 této knihy.
- 18) *Tamtěž*, s. 14.
- 19) *Tamtěž*, s. 17, týmiž slovy opět na s. 19.
- 20) S. 244 této knihy.
- 21) *Les mathématiques de l'homme*, Bulletin international des sciences sociales (de l'UNESCO), sv. 6, č. 4, znovu uveřejněno v *Esprit*, č. 10, 1956, s. 529–532 textu *Esprit*.
- 22) *Les structures élémentaires...*, kapitola XIV.
- 23) R. JAKOBSON a M. HALLE, *Fundamentals of Language*, Haag 1956.
- 24) V. H. YNGVE, *Syntax and the Problem of Multiple Meaning*, in: *Machine Translation of Languages*, ed. by W. N. Locke and A. D. Booth, J. Wiley and Sons, New York 1955. – *Sentence for Sentence Translation*, Mechanical Translation, Cambridge, Mass., sv. 2, č. 2, 1955. – *The Translation of Languages by Machine*, *Information Theory*, *Third London Symposium*, bez vrocení.
- 25) *Tamtěž*, s. 17.
- 26) *Tamtěž*, s. 17.
- 27) *Année sociologique*, VI, 1901–1902, a IX, 1904–1905.